

Anna Olesińska

„CHARAKTERYSTYKI” ORGANIZACJI NIEPODLEGŁOŚCIOWYCH WYTWORZONE PRZEZ WYDZIAŁ „C” KW MO/WUSW W BIAŁYMSTOKU W LATACH 1972–1990

„C” Charakterystyki” organizacji niepodległościowych, zwane też „faktografiami” lub „faktologiami”, są opracowaniami wewnątrzresortowymi. Stanowią one szczególną kategorię akt zgromadzonych w archiwum Instytutu Pamięci Narodowej ze względu na fakt, że mają charakter dokumentów wtórnych. Prace te były sporządzane przez funkcjonariuszy Biura/wydziałów „C” w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku. Pisano je w oparciu o zgromadzone w resortowych archiwach akta operacyjne i administracyjne Urzędu Bezpieczeństwa. Celem owych wydawnictw było pokazanie genezy, obsady personalnej, struktur, działalności oraz procesu rozpracowania i metod likwidacji konspiracyjnych organizacji, oddziałów partyzanckich, a także Polskiego Stronnictwa Ludowego, Stronnictwa Pracy i Stronnictwa Narodowego¹.

Ramy chronologiczne tematu wyznacza okres opracowywania „charakterystyk” przez Wydział „C” KW MO/WUSW w Białymstoku. Sporządzane tu „faktologie” dotyczyły działalności organizacji niepodległościowych prowadzonej w latach 1941–1956 na terenie ówczesnego województwa białostockiego. Po reformie administracyjnej z 1975 r. z dotychczasowego województwa białostockiego wyodrębniono dwa nowe: łomżyńskie i suwalskie. Wydziały „C” zaczęły funkcjonować we wszystkich nowo powstałych stolicach województw. Jednakże materiały wytworzone przez struktury organów bezpieczeństwa państwa w latach 1944–1975 pozostały w archiwum resortu spraw wewnętrznych w Białymstoku. Dlatego „charakterystyki” w regionie przygotowywano tylko w Wydziale „C” KW MO/WUSW w Białymstoku.

Opracowywanie „charakterystyk nielegalnych organizacji niepodległościowych” w Wydziale II Biura „C” MSW i wydziałach „C” KW MO/WUSW wynikało z zakresu pracy dla pionu archiwalnego aparatu bezpieczeństwa wyznaczonego przez Zarządzenie nr 034/74 ministra spraw wewnętrznych z dnia 10 maja 1974 r. wraz ze zmianami

¹ F. Musiał, *Zamiast wprowadzenia: archiwalia komunistycznego aparatu represji [w:] Wokół teczek bezpieki – zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, red. F. Musiał, Kraków 2006, s. 54–55.

wprowadzonymi przez Zarządzenie nr 030/79 z dnia 2 lipca 1979 r. Zakres pracy archiwum operacyjnego określała dodatkowo instrukcja będąca załącznikiem do Zarządzenia nr 034/74. Instrukcja ta m.in. nakazywała prowadzenie problemowych prac analitycznych na podstawie posiadanych zasobów archiwalnych².

Pierwsze wzmianki o planowanej akcji opracowywania „faktologii” pojawiły się jednak już w piśmie dyrektora Biura „C” MSW płk. Jana Zabawskiego z 16 marca 1972 r., rozesłanym do wszystkich podległych mu terenowych jednostek, w którym wskazywał konieczność „zebrania (ustalenia) faktów o działalności wrogich sił w Polsce Ludowej i przeciwdziałania im Służby Bezpieczeństwa i Milicji Obywatelskiej w latach 1944–1970”. Wskazywał tu na fakt, że opracowania dotyczące działalności MO i SB były niepełne i nie przedstawiały całokształtu aktywności tych organów. Bazą źródłową do tworzenia opracowań miały być akta spraw, sprawozdania i meldunki pionów SB i MO przechowywane w archiwach wydziałów „C”. Jako załączniki do pisma zostały rozesłane druki pomocnicze z wymienionymi zagadnieniami, co do których należało zebrać informacje:

1. „Zestawienia liczbowe dot. wrogiej działalności w PRL.
2. Zestawienia liczbowe aresztowanych osób przez SB.
3. Zestawienia liczbowe dot. zdobytej i odzyskanej broni przez SB.
4. Zestawienia liczbowe poszukiwanych osób przez SB.
5. Zestawienia liczbowe dot. wrogich wystąpień kleru rzymskokatolickiego.
6. Schemat do opracowania historii nielegalnych organizacji polit[ycznych] lub bandy zbrojnej.
7. Kwestionariusz osobowy.
8. Karta na pomocnika nielegalnej organizacji – bandy.
9. Karta na czyn przestępczy³.

Taki sposób opracowania zagadnień miał zapewnić jednolity przebieg prac we wszystkich wydziałach „C”. Każda „charakterystyka” była więc tworzona w oparciu o opisany poniżej schemat.

Pierwszą część opracowania stanowiła tzw. charakterystyka organizacji – bandy. W tej części umieszczano dane dotyczące nazwy, przekonań ideologicznych, powiązań organizacyjnych, podawano czas i miejsce powstania grupy oraz datę podjęcia działalności. Następnie opisywano strukturę organizacyjną oddziału. Tutaj polecano umieszczanie danych kierownictwa grupy wraz z ich krótkimi życiorysami. Opisywano podział wewnętrzny organizacji, podawano liczbę jej czynnych członków oraz liczbę współpracowników „udzielających pomocy w zaopatrzeniu, przechowywaniu członków band, informujących bandy o grożącym im niebezpieczeństwie”. Dalej umieszczano dane o pochodzeniu społecznym członków i współpracowników, określano zasięg terytorialny działania organizacji.

Kolejna część opisu funkcjonowania organizacji zawierała informacje o zakresie wyposażenia jej w broń i sprzęt, np. środki transportu, łączności, maszyny do pisania itp., a także w środki finansowe i źródła ich pozyskiwania.

Końcowy fragment „charakterystyki” zawierał dane o działalności grup niepodległościowych. W pierwszej kolejności opisywano czyny przestępcze, napady na instytucje

² AIPN, 01435/21, Historia Biura „C”, oprac. W. Kopeczuk, Warszawa 1984, k. 38.

³ AIPN Bi, 065/292, Instrukcje i wytyczne dot. opracowań faktologicznych, k. 2–2v.

i osoby prywatne. Następnie wymieniano osoby zabite przez organizacje. Podawano tu liczbę ofiar z podziałem na funkcjonariuszy UB, MO, ORMO, żołnierzy KBW, WP, Armii Czerwonej oraz działaczy partyjnych, państwowych i ludność cywilną. Wymieniano straty materialne z określeniem ich wartości w złotych. Określano też zakres działalności propagandowej organizacji, a więc opisywano ulotki, wiece, wydawnictwa.

Druga część charakterystyki zawierała opis tzw. przeciwdziałania organów bezpieczeństwa. Informowano tutaj, jak przebiegał proces rozpracowania organizacji. Podawano dane dotyczące jednostek operacyjnych biorących udział w przedsięwzięciu wraz z liczbą funkcjonariuszy, określano datę wszczęcia dochodzenia i datę zakończenia sprawy, liczbę i sposób wykorzystania tajnych współpracowników. Dalej określano sposób inwigilacji poszczególnych członków oddziałów. Wyodrębniano następujące zagadnienia: „likwidacje w wyniku przedsięwzięć śledczo-operacyjnych” – skupiano się na liczbie członków aresztowanych, skazanych przez sądy, liczbie aresztowanych i skazanych współpracowników organizacji; „likwidacje w wyniku akcji zbrojnych” – w tym miejscu podawano stan sił jednostek resortu, posiadanej broni i środków transportu, a także określano straty własne i straty przeciwnika w ludziach i sprzęcie. Opisywano również „likwidacje w wyniku działalności politycznej”, czyli liczbę osób ujawnionych w wyniku amnestii, przez przeprowadzane rozmowy, a także wymieniano inne przyczyny zaprzestania działalności. Na końcu omawiano trudności, na jakie napotkano przy rozpracowywaniu i likwidacji organizacji⁴.

Integralną częścią każdej „charakterystyki” były karty na czyny przestępcze. Kartę taką, według zaleceń, wypełniano na „jednorazowy zaistniały fakt wrogiej lub przestępczej działalności dokonany przez członków nielegalnej organizacji lub bandy, względnie przez osoby niezorganizowane”. Karta zawierała następujące dane:

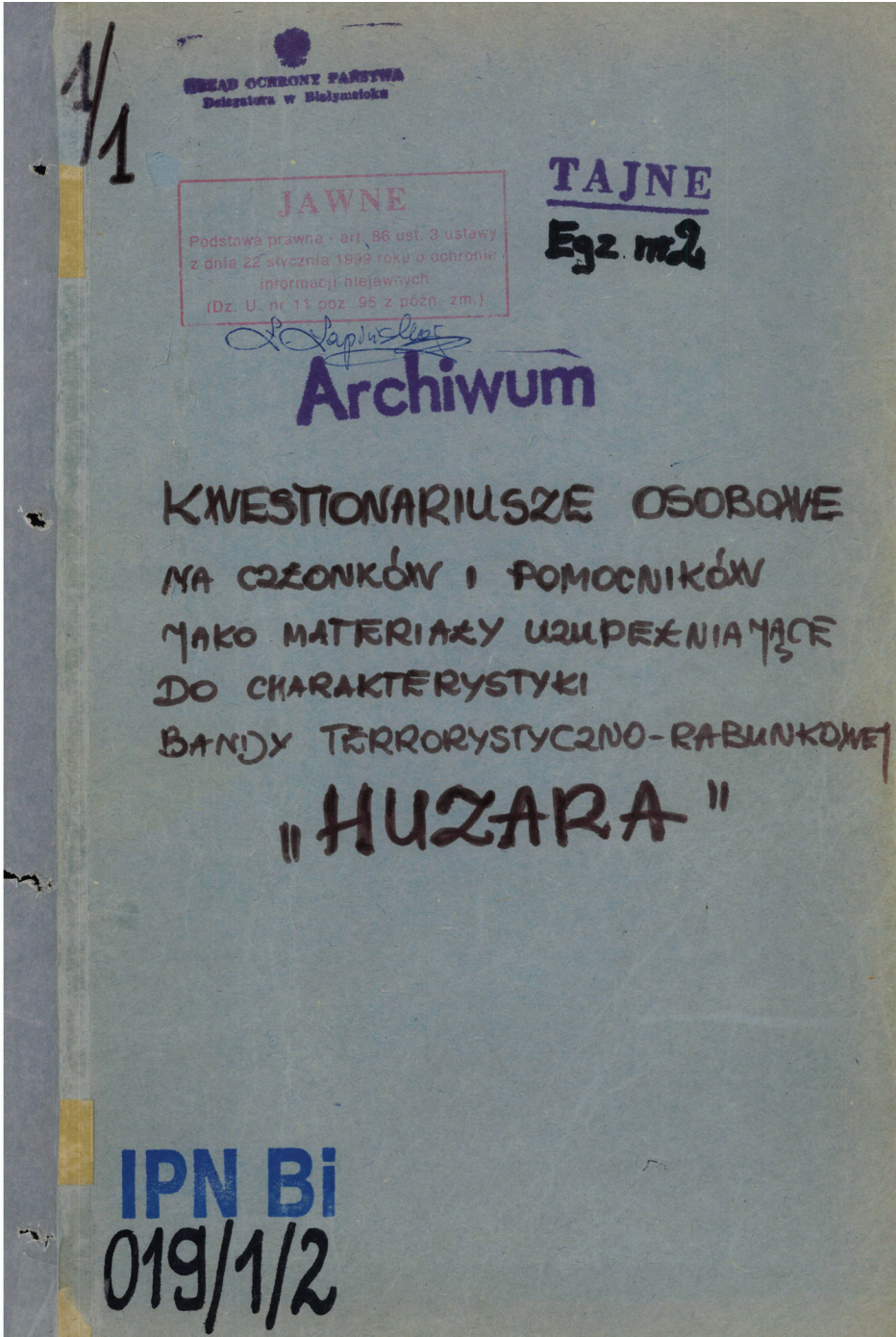
1. Sprawcy czynu.
2. Rodzaj czynu.
3. Opisy czynu.

Do każdego z wyżej wymienionych punktów podawano szczegółowe wytyczne. Przy sprawcach wymieniano nazwiska, imiona i pseudonimy. Gdy nie znano personaliów, wpisywano: nieznanego sprawcy. Do czynu przestępczego „bezpieka” zaliczała np.: zabójstwo, napad terrorystyczny, rabunkowy lub terrorystyczno-rabunkowy, wrogą propagandę pisaną i ustną, dywersję polityczną, sabotaż gospodarczy, dezercję z SB, MO, WP, nielegalne przekroczenie granicy i nielegalne posiadanie broni. W opisie czynu zamieszczano dane na temat czasu, miejsca i przedmiotu dokonanego przestępstwa oraz podawano wysokość strat materialnych i dane osób poszkodowanych. Wypełniano także karty na usiłowanie dokonania czynu przestępczego. Wypisywano je tylko wtedy, gdy do przestępstwa nie doszło w wyniku interwencji władz bezpieczeństwa lub cywilnych mieszkańców⁵.

Uzupełnieniem opisu każdej z organizacji niepodległościowych były kwestionariusze osobowe na członka-pomocnika nielegalnej organizacji – bandy. Tutaj również obowiązywał formularz, w którym podawano dane personalne, pochodzenie społeczne, wykształcenie, zawód, obecne miejsce zamieszkania i pracy członka organizacji. Oprócz informacji identyfikujących daną osobę podawano też dane dotyczące działalności

⁴ AIPN Bi, 019/149, Wytyczne do opracowań podziemia, k. 1–2.

⁵ *Ibidem*, k. 7–9.

AKTOZNAWSTWO

Okładka teczki zawierającej kwestionariusze osobowe członków oddziału Kazimierza Kamińskiego (AIPN Bi, 019/1/2)

WYDZIAŁ „C” KWMO

w Białymostku
K *)
M *)

13-stok, dnia 12. IX. 1977 r.

Tajne

KWESTIONARIUSZ OSOBOWY

na członka-pomocnika*) nielegalnej organizacji-bandy*) p.n. „Huzar”

opisanej w charakterystyce Nr 1

1. Kamiński Kazimierz
nazwisko(a) imiona
2. Franciszka i Aleksandra imiona
„HUZAR” data i miejsce urodzenia 6. XII 1942. Markowa-Wólka
imię ojca (matki) polsha data i miejsce urodzenia polshii
pseudonim narodowość obywatelstwo
3. Pochodzenie społeczne średnie + handlowe
4. Wychowanie chłopskie
5. Zawód średnie + handlowe
6. Miejsce zamieszkania i pracy (w okresie wrogiej działalności) Markowa-Wólka
gm. Gębuty, pow. Nys. Mar. Czajęta
7. Działalność polityczno-organizacyjna w okresie okupacji od 1942 r. do 1945 r.
8. Działalność polityczno-organizacyjna w okresie okupacji od 1942 r. do 1945 r.
9. Przynależność partyjna po wyzwoleniu (lub oblicze polityczne) PH - W. N.
10. Krótki opis działalności-współpracy*) (czas i teren działania, stanowisko (funkcja) i okoliczności zakończenia działalności) od 1944 r. d-ca bandy terrorystycznej na-
członkowi o zabarwieniu politycznym PH - W. N. do 17. X.
1952 r. działał na terenie pow. Nys. Mar. i Busk. Podl.
naj. Białostoku i pow. Sobotów Godl. Biał. Podl. i
Stępcze naj. warszawski. W dniu 28. XI. 1952 r. został
arerowany przez org. WP
11. Skazany (przez kogo, kiedy, wysokość wyroku) WSR w Białymostku na seji
wyjazdowej w Łapach w dniu 26. III. 1953 r. skazani na karę śmierci.
12. Upřednio karany sądownie (po wyzwoleniu) nie
13. Czy pracował na rzecz wrogiego wywiadu nie
14. Obecne miejsce zamieszkania i pracy (stanowisko) karę śmierci wykonano
15. Wykorzystane materiały do wypełnienia kwestionariusza 60-45236 a b c

*) niepotrzebne skreślić
K = kobieta
M = mężczyzna

Opracował:
[Signature]

Wypełniony druk kwestionariusza osobowego dotyczącego
Kazimierza Kamińskiego (AIPN Bi, 019/1/2)

AKTOZNAWSTWO

w czasie okupacji, przynależności partyjnej lub „oblicza politycznego”, a także precyzowano, z jakich materiałów archiwalnych korzystano przy wypełnianiu kwestionariusza⁶.

W celu usprawnienia prac komórek analitycznych uczono, jak zorganizować prawidłowy i jednolity we wszystkich wydziałach warsztat pracy. W tym celu w Biurze „C” MSW odbywały się spotkania naczelników wydziałów „C”. Przedmiotem jednego ze spotkań 23 maja 1978 r. było omówienie stanu pracy w zespołach analitycznych wydziałów „C”. Na tym zebraniu dyrektor Biura „C” płk Jan Zabawski i naczelnik Wydziału II Biura „C” płk Zdzisław Bilski omawiali sposób tworzenia opracowań. Pojawiły się wówczas zalecenia, aby „w opracowaniach band i organizacji trzymać się ściśle schematu, wczytywać się wszechstronnie w materiały. Dokumenty i działalność mierzyć [...] z punktu widzenia tamtego okresu, a nie dzisiejszego. Nie pominąć żadnego członka, pomocnika i czynu”. Zwracano także uwagę na to, aby wyczulić pracowników na używanie prawidłowej, w rozumieniu organów bezpieczeństwa, terminologii i nie określać „band reakcyjnych” jako oddziały leśne czy oddziały partyzanckie. Podczas narady zarzucano osobom piszącym „faktologie”, że zbyt dużo organizacji kwalifikują jako „bandy wyłącznie rabunkowe, a takich band w zasadzie nie było. Bandy te nie napadały na członków, rodziny i obiekty reakcji, PSL, kułaków itp., lecz na obiekty i ludzi nowego ustroju, funkcjonariuszy UB, MO, ORMÓ, czł[onków] PPR, działaczy lewicowych i postępowych”. Pracownikom opracowującym „charakterystyki” nielegalnych organizacji nakazywano również bazowanie wyłącznie na faktach i danych zawartych w materiałach archiwalnych oraz unikanie „osobistych ocen, komentarzy, odczuć i wstępów historyczno-politycznych”⁷.

W trakcie omawianego spotkania jako załącznik rozdano „wnioski i propozycje” odnośnie do stosowania prawidłowego i jednolitego warsztatu pracy w zespołach opracowujących „charakterystyki”. Zalecano stosowanie kart gromadzenia danych dla poszczególnych zagadnień, czyli tzw. fiszek, a także przypisów, aneksów i indeksów⁸. Aneksy w opracowaniach miały zawierać np. życiorysy dowódców organizacji lub większe cytaty z dokumentów. W celu łatwiejszego korzystania z „faktologii” zalecano przygotowywanie indeksów rzeczowych i osobowych. Proponowano także, aby w ramach szkolenia zawodowego pracowników pogłębiać „ogólną wiedzę historyczną i znajomość politycznego i zbrojnego podziemia w latach 1944–1970”. Podkreślano potrzebę zaznaczenia roli aparatu bezpieczeństwa w zwalczaniu „wrogiego podziemia”. Chciano pokazać wyróżniających się funkcjonariuszy, metody pracy operacyjnej organów bezpieczeństwa, tak aby dane te następnie mogły stanowić podstawę do opracowania historii resortu⁹.

Biuro „C” MSW nadzorowało i kontrolowało stan wykonanych zadań w zespołach opracowujących działalność organizacji podziemnych. W zakresie pracy Wydziału II Biura „C” z 5 lutego 1983 r. został wyszczególniony punkt mówiący o tym, że do obowiązków wydziału należało m.in. „udzielanie pomocy wydziałom «C» KW MO i sprawowanie nad nimi nadzoru merytorycznego w zakresie prac analitycznych, archiwalno-ewidencyjnych, mikrofilmowych”. Zaznaczono jednocześnie, że do zadań zespołu opracowań analitycznych Wydziału II Biura „C” należało dokonywanie recenzji opracowań nadsyłanych z wydziałów¹⁰. Z uwagi na powyższe wszystkie skończone prace były wysyłane

⁶ *Ibidem*, k. 10.

⁷ AIPN Bi, 065/292, Instrukcje i wytyczne dot. opracowań faktologicznych, k. 9.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, k. 10.

do Wydziału II Biura „C”, gdzie podlegały sprawdzeniu i ocenie przez funkcjonariuszy. Zatwierdzone i poprawione „charakterystyki” wykonywano w dwóch lub trzech egzemplarzach. Pierwszy z nich zawsze był wysyłany do Wydziału II Biura „C”. Pozostałe zaś przekazywano do Wydziału „C” właściwego ze względu na miejsce opracowania, gdzie włączano je do zasobu archiwalnego¹¹.

Wydział II Biura „C” zajmował się także sporządzaniem tzw. monografii scaleniowych w oparciu o opracowania tematyczne nadsyłane z jednostek terenowych i własną bazę źródłową. Dzięki temu, że „charakterystyki” były opracowywane według jednolitego schematu, istniała możliwość zsumowania danych z całego kraju. Wszystkie „charakterystyki” nadsyłane z wydziałów „C” KW MO były uzupełniane (przed scaleniem) informacjami z materiałów znajdujących się w Biurze „C” oraz grupowane chronologicznie i tematycznie w zakresie „właściwego zabarwienia politycznego, struktury organizacyjnej, wyposażenia, działalności i przeciwdziałania organów SB”¹².

Wytworzone w tej formie materiały wykorzystywano do celów operacyjnych, naukowo-badawczych i propagandowych (albumy rocznicowe, kroniki, wystawy)¹³. Informacjami zawartymi w „charakterystykach” posługiwano się również przy tworzeniu informatorów o nielegalnych antypaństwowych organizacjach. W 1989 r. ukazał się „Informator o ugrupowaniach opozycyjnych działających w Polsce w latach 1976–1986”¹⁴. Do 1984 r. w oparciu o opracowania dotyczące nielegalnych organizacji przygotowano ponad 160 publikacji dotyczących tej tematyki¹⁵.

„Charakterystyki” posłużyły również jako materiał wyjściowy do sporządzenia prac na temat historii resortu. Dlatego wytyczne dotyczące sposobu opisywania poszczególnych zagadnień wyraźnie wskazywały na konieczność podkreślenia „poświęcenia i ofiarności funkcjonariuszy” w walce z podziemiem oraz metod pracy organów bezpieczeństwa¹⁶. Na podstawie „faktologii” prowadzono także ewidencje osobową i zagadnieniową dotyczącą podziemia niepodległościowego oraz podjętych przez aparat SB i MO działań przeciwko niemu¹⁷.

Bazą źródłową do opracowań resortowych były wszelkie materiały zgromadzone w archiwach wydziałów „C”. W każdej charakterystyce po części zawierającej rys historyczny organizacji zamieszczano wykaz materiałów archiwalnych wykorzystanych przy jej tworzeniu. Podstawą były akta wojskowych sądów rejonowych oraz wytworzone przez urzędy bezpieczeństwa akta kontrolno-śledcze, rozpracowania agenturalne grupowe lub dotyczące pojedynczych osób, sprawy operacyjnego rozpracowania, operacyjnej

¹⁰ AIPN, 01541/3, Zarządzenia i wytyczne dot. porządkowania i filmowania dokumentacji archiwalnej, k. 215.

¹¹ AIPN Bi, 019/158, Spisy nr 1 i 2 opracowań Wydziału „C” band terrorystyczno-rabunkowych i nielegalnych organizacji, k. 1–17.

¹² AIPN, 01541/3, Zarządzenia i wytyczne dot. porządkowania i filmowania dokumentacji archiwalnej, k. 148–152.

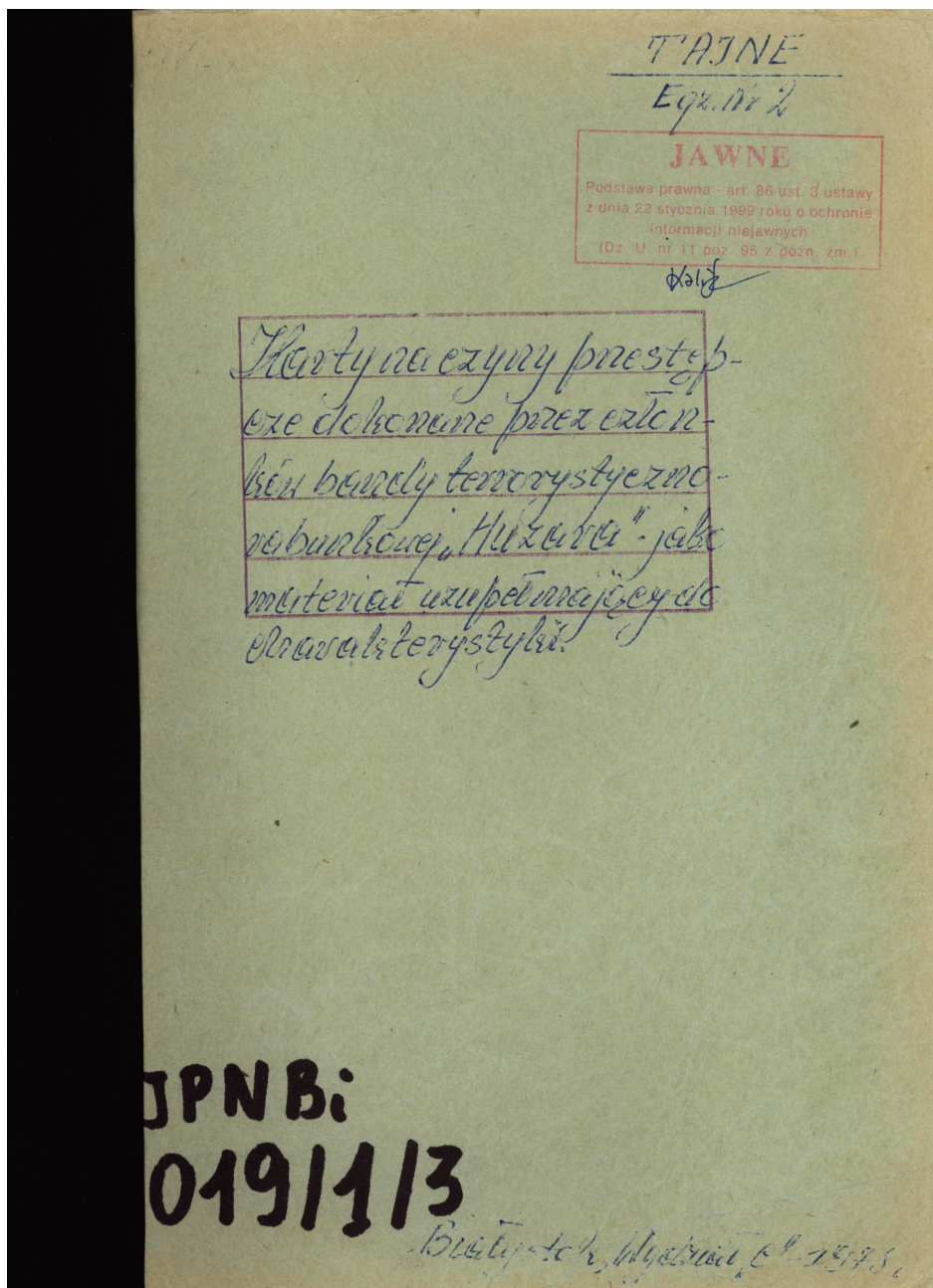
¹³ AIPN, 01435/21, Historia Biura „C”, oprac. W. Kopczyk, Warszawa 1984, k. 40.

¹⁴ AIPN Bi, 0062/338, Informator o ugrupowaniach opozycyjnych działających w Polsce w latach 1976–1986, Warszawa 1989.

¹⁵ AIPN, 01435/21, Historia Biura „C”, oprac. W. Kopczyk, Warszawa 1984, k. 40.

¹⁶ AIPN Bi, 065/292, Instrukcje i wytyczne dot. opracowań faktologicznych, k. 38.

¹⁷ AIPN, 01541/3, Zarządzenia i wytyczne dot. porządkowania i filmowania dokumentacji archiwalnej, k. 216.

AKTOZNAWSTWO

Okladka teczki zawierającej karty na czynny przestępce do Charakterystyki nr 1:
Armia Krajowa / Armia Krajowa Obywatelska / Wolność i Niezawisłość
pod dowództwem Kazimierza Kamińskiego (AIPN Bi, 019/1/3)

T a j n e

Wydział "C" KWMO
w Przemyśle

K A R T A

Na czyn przestępny dokonany:

- a/ przez nielegalną organizację - bandę p.n. "Huzara".....
- x Kamienieckiego, Karsznikowa
- b/ przez..... npn Gierłoniów, Kaudy.....
- / wpisać przez kogo personalnie lub N.N. sprawców/

Rodzaj czynu Napad na patrol MO.....

Opis czynu 15. III. 1945r. na Kol. Górkach gm. Głębokie pow. Mys. Maz. Kauda padł ofiarą "Huzarów" o nacięciu statystyki skradzie personalnym dokonana napadu na 2 punkty warianty Post. MO w Górkach, którzy ukrywali i skrytykowały do RKu w Górkach Gólk. / Młodzi i Anton. K. w Górkach Henrykowi zabili automat starych czołgów, pas, ora dołki i nie palił go. Natomiast młodzieńca / Dzielny Józef uprowadził, który następnie został straconym Kaudy, w "Huzara"

W opisie należy uwzględnić: datę, miejscowość, powiat, obiekt, straty w zniszczonym - spalonych budynkach, sprzęcie, inwentarzu żywym itp. oraz ogólnie w przybliżeniu w złotych w relacji bieżącej. Odnosnie osób zabitych lub inny sposób fizycznie poszkodowanych podać dane personalne, nazwę miejsca pracy, zajmowane stanowisko, przynależność partyjna lub organizacyjną. Odnosnie siedzib urzędowych, obiektów przemysłowych, transportu telekomunikacji, podać straty i w czym one się wyraziły. Odnosnie czynów propagandowo-kolportażowych podać ilość i rodzaj rozkolportowanych ulotek i innych paszkwili. Materiały /rodzaj, numer, strona/ na podstawie których wypełniono kartę

meld. 28/27
K-30
meld. 4/20
K-8

Opracował:
Bartoluch E
Dnia 23. III. 1977 r.

x Uwaga: Druk ten należy wykorzystać do opisu również czynów przestępnych dokonanych przez N.N. sprawców i osoby niebędące członkami nielegalnych organizacji i band.

AKTOZNAWSTWO

Wypełniony formularz karty na czyn przestępny odnoszący się do „napadu” na patrol MO 15 III 1945 r. (AIPN Bi, 019/1/3)

obserwacji, kwestionariusze ewidencyjne, akta osobowych źródeł informacji. W opracowaniach wykorzystywano także oryginalne rozkazy, raporty i meldunki organizacji niepodległościowych. Korzystano również ze sprawozdań poszczególnych komórek MO i UB, z teczek osobowych funkcjonariuszy biorących udział w likwidacji podziemia oraz danych z kartoteki zagadnieniowej, która umożliwiła autorom dotarcie do możliwie największej ilości materiałów związanych z danym tematem.

Analiza tak wielu archiwaliów wymagała dużego nakładu pracy. W związku z tym zalecano wyznaczanie do tego celu specjalnej grupy funkcjonariuszy¹⁸. Liczba osób zatrudnionych w wydziałach „C” KW MO/WUSW była niewystarczająca, żeby podołać nowym, czasochłonnym zadaniom. Dlatego przy opracowywaniu „charakterystyk” posiłekowano się emerytowanymi funkcjonariuszami. Od 1974 r. do 1990 r. w Wydziale „C” w Białymstoku dodatkowo (na pół etatu) zatrudnionych było siedmiu byłych pracowników KW MO/WUSW¹⁹. Ostatnia taka grupa została zwolniona 30 kwietnia 1990 r. z powodu likwidacji stanowisk pracy²⁰. Ogółem w Wydziale „C” w Białymstoku na przestrzeni lat 1974–1990 „faktologie” opracowywało dwiętnastu funkcjonariuszy. W tej liczbie było dwunastu funkcjonariuszy rezerwy i siedmiu etatowych pracowników. Funkcjonariuszami rezerwy były osoby z wieloletnim stażem pracy w resorcie. Wiele z tych osób służbę rozpoczynało jeszcze w latach czterdziestych XX wieku i brało czynny udział w zwalczaniu podziemia niepodległościowego²¹. Przed emeryturą sześciu z nich sprawowało funkcje kierownicze, dwóch pracowało w Wydziale „C” KW MO, a dwóch kolejnych służyło wcześniej w MO²².

Na zatrudnianie emerytowanych funkcjonariuszy zezwolenie wydawał minister spraw wewnętrznych, natomiast liczba etatów była rozdzielana na poszczególne wydziały w Biurze „C” w Warszawie. Ogółem w Białymstoku emerytowani funkcjonariusze sporządzili 75 „charakterystyk” organizacji, czyli większość z ogółu przygotowanych.

Opracowania na temat podziemia miały początkowo dotyczyć okresu 1944–1970. Później jednak daty skrajne przesuwano na kolejne lata. W piśmie z 2 lipca 1986 r. naczelnik Wydziału II Biura „C” płk Z. Bilski poinformował naczelnika Wydziału „C” w Białymstoku o przystąpieniu do prac nad wydaniem nowego, uzupełnionego i poszerzonego „Informatora o nielegalnych organizacjach i bandach zbrojnych działających w Polsce Ludowej w latach 1944–1975”²³. Do tego momentu pracownikom pionu archiwalnego w Białymstoku udało się przygotować opracowania organizacji niepodległościowych działających jedynie do 1957 r. Dla porównania w Wydziale „C” WUSW w Olsztynie opracowano „charakterystyki” dotyczące grup związanych z ruchem solidarnościowym, działających nawet do 1986 r.²⁴

¹⁸ AIPN Bi, 065/292, Instrukcje i wytyczne dot. opracowań faktologicznych, k. 2.

¹⁹ AIPN Bi, 019/151, Faktologia, k. 23.

²⁰ AIPN Bi, 98/1948, Akta osobowe Władysława Krasowskiego, s. Ambrożego.

²¹ AIPN Bi, 98/2011, Akta osobowe Mikołaja Borowskiego, s. Aleksandra; AIPN Bi, 98/2011, Akta osobowe Włodzimierza Bielskiego, s. Niczypora; AIPN Bi, 98/1815, Akta osobowe Eugeniusza Narkiewiczicza, s. Andrzeja; AIPN Bi, 98/1979, Akta osobowe Teodora Nazaruka, s. Andrzeja.

²² AIPN Bi, 102/4593, Akta osobowe Edwarda Łuczaka, s. Stanisława; AIPN Bi, 102/4203, Akta osobowe Eugeniusza Bartnickiego, s. Jana.

²³ AIPN Bi, 019/151, Faktologia, k. 17.

²⁴ AIPN Bi, 065/198, Konspiracyjna grupa, tzw. olsztyńska, byłego NSZZ „Solidarność”; AIPN Bi, 065/193, Charakterystyka nr 165 organizacji pn. „Federacja Młodzieży Walczącej”.

W zasobie archiwalnym IPN w Białymstoku znajdują się 93 „charakterystyki organizacji niepodległościowych” wraz z kartami na czyny przestępcze i kwestionariuszami osobowymi członków organizacji. Łącznie zbiór ten liczy 359 j.a. i 5,6 mb. Teczki z częścią zawierającą omówienie działalności organizacji niepodległościowych posiadają dokumenty pisane maszynowo. Na jednostki gromadzące kwestionariusze osobowe członków organizacji i karty na czyny przestępcze składają się odręcznie wypełnione formularze. Objętość j.a. jest zróżnicowana. Zawierają one od kilku do kilkuset stron. Ogólny stan zachowania tych materiałów można ocenić jako dobry.

Numery „charakterystyk” nie odpowiadają czasowi ich napisania. Najwyższym numerem charakterystyki, która znajduje się w zasobie Oddziału IPN w Białymstoku, jest 98. Brakuje natomiast, w całości lub części, charakterystyk o numerach: 84, 86, 90, 94 i 96.

Z „Wykazu opracowanych band terrorystyczno-rabunkowych i nielegalnych organizacji działających po wyzwoleniu na terenie woj. białostockiego” wynika, że „charakterystyka” o numerze 84 miała dotyczyć Armii Krajowej Obwód Miasto Białystok²⁵, w „charakterystyce” o numerze 86 planowano opisać organizację Wolność i Niezawisłość z Białegostoku, a „charakterystyka” numer 90 miała dotyczyć organizacji Wolność i Niezawisłość Obwód Wysokie Mazowieckie²⁶.

Do „charakterystyki” o numerze 94 dotyczącej organizacji Wolność i Niezawisłość Obwód Łomża²⁷, a także do „charakterystyki” organizacji Wolność i Niezawisłość Obwód Zambrów²⁸ sporządzono kwestionariusze osobowe, karty na czyny przestępcze organizacji, karty czynów na broń oraz odręcznie wykonane, niepgrupowane tematycznie materiały, które miały posłużyć do pełnego opracowania tych „charakterystyk”.

Opierając się na wynikach badań zawartych w *Atlasie polskiego podziemia niepodległościowego 1944–1956*, organizacje opisane przez funkcjonariuszy Wydziału „C” KW MO/WUSW w Białymstoku można podzielić na: młodzieżowe, podporządkowane AK-DSZ-WiN, narodowe, oddziały bez afiliacji i inne²⁹.

W 28 „charakterystykach” opisano 34 organizacje młodzieżowe (zob. aneks nr 1). W *Atlasie polskiego podziemia niepodległościowego...* wymienia się jedynie 32 takie grupy. Rozbieżność ta wynika z faktu, że autorzy publikacji nie zaliczyli do niepodległościowych młodzieżowej organizacji Jerzy Hertman oraz Organizacji do Walki z Komunizmem. Ogółem do niepodległościowych grup młodzieżowych w województwie białostockim należało 298 osób.

W porównaniu do reszty kraju w województwie białostockim powstało stosunkowo mało takich organizacji – przed 1948 r. działały na tym terenie zaledwie trzy. Wynikało to prawdopodobnie z faktu, że młodzież z tego regionu miała możliwość wstąpienia do prężnie jeszcze działającej konspiracji osób dorosłych, związanej ze Zrzeszeniem „WiN” czy podziemiem narodowym³⁰. Organizacje młodzieżowe były tworzone jako for-

²⁵ AIPN Bi, 019/159, Spis nielegalnych organizacji, k. 12.

²⁶ AIPN Bi, 019/151, Faktologia, k. 34.

²⁷ AIPN Bi, 019/155, Materiały do opracowania charakterystyki nielegalnej organizacji WiN Obwodu Łomża.

²⁸ AIPN Bi, 019/157, Materiały do opracowania charakterystyki nielegalnej organizacji WiN Obwodu Zambrów.

²⁹ S. Poleszak, R. Wnuk, *Oddziały zbrojne polskiego podziemia niepodległościowego i organizacje młodzieżowe – próba ujęcia statystycznego* [w:] *Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944–1956*, red. R. Wnuk, Warszawa–Lublin 2007, s. LVII.

³⁰ *Ibidem*, s. LIX.

ma protestu przeciwko władzy ludowej, zwłaszcza po 1948 r., kiedy to aparat partyjny objął kontrolą praktycznie całą sferę życia młodzieży. Dopóki istniał pluralizm organizacyjny wybierano różne stowarzyszenia. Zwykle był to Związek Harcerstwa Polskiego lub stowarzyszenia związane z Kościołem katolickim, np. Sodalicja Mariańska. Według funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa twórcy organizacji konspiracyjnych rekrutowali się właśnie z tych środowisk³¹. Po podporządkowaniu harcerstwa Związkowi Młodzieży Polskiej i zawieszeniu w 1949 r. działalności organizacji katolickich przez episkopat młodzi ludzie stracili wszelkie alternatywy działania poza komunistycznymi młodzieżówkami³². W tym czasie nastąpiło masowe powstawanie konspiracyjnych grup i organizacji młodzieżowych.

Za organizację niepodległościową funkcjonariusze SB uważali zrzeszenie co najmniej trzech osób³³. Organizacja młodzieżowa zaś stanowiła grupę osób w przedziale wiekowym pomiędzy szesnastym a dwudziestym czwartym rokiem życia, czyli osoby pomiędzy ukończeniem szkoły podstawowej a ukończeniem szkoły wyższej. Według *Atlasu polskiego podziemia niepodległościowego...* organizacje te miały różny charakter. W zależności od prowadzonej działalności i sposobu zrzeszania się można wśród nich wyróżnić: uczniowskie, których członkami byli uczniowie z jednej lub kilku szkół w danej miejscowości; dywersyjne; propagandowe; pozaszkolne; wojskowe, które opierały swoją strukturę na wzorach wojskowych; harcerskie; formacyjne – kładące nacisk na formowanie charakterów swych członków, i samokształceniowe – zgłębiające wycofane z programów szkolnych tematy z historii i literatury³⁴.

Przynależność do młodzieżowych organizacji konspiracyjnych była traktowana przez władze jako zagrażająca istnieniu państwa i kwalifikowano ją jako przestępstwo polityczne. Z tego względu młodzi ludzie sądzeni byli przed sądami wojskowymi. W tym czasie obowiązywało bowiem prawo wojenne³⁵. W sprawach tych zapadały różne wyroki. W województwie białostockim wśród osób należących do niepodległościowych grup młodzieżowych jedna osoba została skazana na karę śmierci³⁶, a w stosunku do kilku innych zastosowano łagodny środek zapobiegawczy, czyli przeprowadzenie rozmów profilaktyczno-ostrzegawczych³⁷.

Ważną częścią omawianego zbioru „faktologii” są opracowania dotyczące podziemnych, niepodległościowych organizacji wojskowych. Wśród nich liczną grupę stanowią materiały dotyczące AK i struktur z nią związanych.

³¹ M. Wierzbicki, *Młodzieżowe organizacje i środowiska konspiracyjne w Polsce 1944–1956 – rozważania wstępne* [w:] *Polskie podziemie niepodległościowe na tle konspiracji antykomunistycznej w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1944–1956*, red. S. Poleszak, Warszawa–Lublin 2008, s. 259.

³² J. Wołoszyn, *Młodzieżowe organizacje i środowiska konspiracyjne w Polsce 1944–1956 (koreferat)* [w:] *Polskie podziemie niepodległościowe na tle konspiracji...*, s. 277.

³³ AIPN Bi, 065/292, Instrukcje i wytyczne dot. opracowań faktologicznych, k. 24.

³⁴ A. Jaczyńska, K. Kałamucki, *Nota edytorska* [w:] *Atlas polskiego podziemia niepodległościowego...*, s. LXXXII.

³⁵ J. Wołoszyn, *Chronić i kontrolować. UB wobec środowisk i organizacji konspiracyjnych młodzieży na Lubelszczyźnie (1944–1956)*, Warszawa 2007, s. 630.

³⁶ AIPN Bi, 019/29/1, Charakterystyka nr 75 terrorystyczno-rabunkowej bandy Hipolita Rożnowskiego, oprac. S. Nikiciuk, Białystok 1982.

³⁷ AIPN Bi, 019/76/1, Charakterystyka nr 54 nielegalnej organizacji młodzieżowej pn. „Jerzy Herten”, oprac. J. Bukowski, Białystok 1979, k. 5.

Białostocki Okręg AK obejmował terytorium przedwojennego województwa białostockiego, obwody zaś w okręgu pokrywały się – z małymi odstępstwami – z terytoriami przedwojennych powiatów. Pomiedzy okręgiem a obwodami w 1942 r. utworzono strukturę pośrednią – inspektoraty. Ostatecznie ukształtowany Białostocki Okręg AK w okresie okupacji niemieckiej składał się z sześciu inspektoratów i czternastu obwodów³⁸. Przed akcją „Burza” liczył 33 tys. członków. Po wkroczeniu Armii Czerwonej liczebność okręgu znacznie się zmniejszyła ze względu na represje, jakie spotkały żołnierzy AK ze strony NKWD i UB. Masowe aresztowania i wywózki w głąb ZSRR, a także opuszczenie od jesieni 1944 r. do wiosny 1945 r. szeregów AK przez znaczną część żołnierzy NOW i NZW, spowodowały, że wiosną 1945 r. Białostocki Okręg AK liczył już tylko ok. 27 tys. członków³⁹. Rozkazem komendanta głównego AK gen. Leopolda Okulickiego z 19 stycznia 1945 r. organizacja została rozwiązana. Dowódca Białostockiego Okręgu AK ppłk Władysław Liniarski podjął jednak decyzję o kontynuowaniu działalności niepodległościowej organizacji pod nową nazwą „Armia Krajowa Obywateli”. W czerwcu 1945 r. podporządkował się DSZ. Po ukonstytuowaniu się Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej w czerwcu 1945 r. i uznaniu go przez państwa zachodnie Rząd RP na uchodźstwie stracił mandat do działania na arenie międzynarodowej. W związku z tym dowódcy DSZ doszli do wniosku, że utrzymanie struktur organizacji podziemnej w tej sytuacji straciło sens. W sierpniu 1945 r. DSZ została rozwiązana. Jednak najbliżsi współpracownicy komendanta DSZ płk. Jana Rzepeckiego przygotowali projekt nowej organizacji – Ruch Oporu bez Wojny i Dywersji „Wolność i Niezawisłość”. Została ona utworzona 2 września 1945 r. w Warszawie. Zrzeszenie „WiN” miało reprezentować cywilno-polityczny model konspiracji. Przejęło ono po DSZ strukturę, sieć łączności i finanse oraz zniósło zupełnie nomenklaturę wojskową. Jednak rozformowanie pozostałych po AK struktur wojskowych napotkało na opór członków organizacji. W wielu miejscach w kraju WiN miało charakter związku zbrojnego i prowadziło działalność partyzancką. Po sfałszowanych wyborach parlamentarnych, które odbyły się w lutym 1947 r., kontynuowanie walki zbrojnej traciło sens. W dniu 22 lutego 1947 r. władze ogłosiły amnestię dla członków podziemia. Szacuje się, że skorzystało z niej ponad 90 proc. członków WiN. Komendant Okręgu WiN Białystok w kwietniu 1947 r. ujawnił swój sztab, a także ujawniły się dowództwa inspektoratów i obwodów. Struktury okręgowe WiN na Białostocczyźnie przestały istnieć. Jednakże jeszcze do 1957 r. działały wywodzące się z WiN patrole partyzanckie⁴⁰. W archiwum IPN w Białymstoku zachowały się 24 „charakterystyki” oddziałów Armii Krajowej oraz organizacji niepodległościowych wywodzących się z jej struktur (zob. aneks nr 2).

W województwie białostockim oprócz Armii Krajowej i struktur wywodzących się z niej działały także organizacje podziemne związane z obozem narodowym. Największe z nich stanowiły Narodowa Organizacja Wojskowa i Narodowe Siły Zbrojne, które następnie połączyły się i utworzyły Narodowe Zjednoczenie Wojskowe.

³⁸ K. Krajewski, T. Łabuszewski, *Białostocki Okręg AK-AKO VII 1944–VIII 1945*, Warszawa 1997, s. 17–18.

³⁹ P. Łapiński, *Struktury terytorialne organizacji niepodległościowych VII 1944–IX 1945* [w:] *Atlas polskiego podziemia niepodległościowego...*, s. 70–72.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 72.

Okręg Białystok NOW został utworzony jesienią 1941 r., a w 1943 r. liczył on ponad 8 tys. żołnierzy. Jesienią 1943 r. miało nastąpić połączenie NOW z AK, co spowodowało odejście wielu członków NOW do struktur NSZ. Jednak podporządkowanie się Okręgu Białystok NOW komendantowi Białostockiego Okręgu AK było tylko teoretyczne. Białostocka NOW zachowała swoją odrębność i samodzielność organizacyjną⁴¹.

W końcu 1942 r. w województwie białostockim zorganizowany został XIII Okręg NSZ. Powstał on w wyniku połączenia organizacji konspiracyjnych obozu narodowego: Związku Jaszczurczego i Konfederacji Zbrojnej. W połowie 1944 r. okręg liczył ok. 6 tys. żołnierzy. W wyniku rozmów scaleniowych pomiędzy NOW i NSZ utworzono wspólną komendę, na czele której stanął komendant Okręgu Białystok NOW kpt. Mieczysław Grygorcewicz. Po jego aresztowaniu przez NKWD we wrześniu 1944 r. funkcję komendanta objął szef Okręgu NSZ kpt. Roman Jastrzębski. Jesienią 1944 r. podjął on pertraktacje scaleniowe pomiędzy NSZ i AK. Spotkało się to ze sprzeciwem dużej części członków organizacji. W tym czasie, wydostawszy się z rąk NKWD, powrócił kpt. Grygorcewicz. Zaczęły się spory kompetencyjne, co spowodowało rozkład wspólnej działalności NOW i NSZ⁴².

Po ucieczce z niewoli komendant Okręgu Białystok NOW kpt. Grygorcewicz rozpoczął tworzenie organizacji skupiającej działaczy podziemia obozu narodowego. W kwietniu 1945 r. na bazie organizacji NOW, NSZ i części żołnierzy AK utworzona została Komenda Okręgu NZW Białystok krypt. „Chrobry”⁴³. W początkowym okresie funkcjonowania liczyła ona ok. 10 tys. członków. Stałe represje UB, a także amnestia ogłoszona w 1947 r. wpłynęły na zmniejszenie liczebności organizacji do niemal połowy stanu. Po śmierci kolejnego komendanta okręgu ppłk. Władysława Żwańskiego w lipcu 1948 r. struktury okręgu przestały funkcjonować. Podejmowano jeszcze próby scalenia pozostałych struktur NZW, ale kończyły się one niepowodzeniem. Ostatnie grupy partyzanckie wywodzące się z NZW zostały rozbite w latach 1950–1953⁴⁴. W Wydziale „C” KW MO/WUSW w Białymstoku opracowano 24 „charakterystyki” organizacji podziemnych związanych z ruchem narodowym (zob. aneks nr 3).

Warto również wspomnieć, że w zbiorze „faktologii” przechowywanym w białostockim oddziale IPN zachowało się dziewięć prac o charakterze monograficznym, dotyczących oddziałów i ugrupowań, które nie wykazywały związku z żadną z wymienionych kategorii organizacji, ale ich działalność miała charakter niepodległościowy (zob. aneks nr 4), oraz osiem „charakterystyk” odnoszących się do grup, które nie przejawiały żadnej działalności opozycyjnej ani dążeń niepodległościowych (zob. aneks nr 5).

W omawianej serii akt cywilnych organów bezpieczeństwa państwa znalazły się również opracowania nieodnoszące się do opisanych powyżej typów organizacji⁴⁵. Zamieszczono w niej także materiały ewidencyjne zgromadzone do przygotowanych

⁴¹ *Ibidem*, s. 74.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ J. Kułak, *Powstanie i działalność Komendy Okręgu NZW Białystok w latach 1945–1949* [w:] *Podziemie niepodległościowe w województwie białostockim w latach 1944–1956*, red. T. Danilecki, Warszawa 2004, s. 30.

⁴⁴ P. Łapiński, *op. cit.*, s. 80.

⁴⁵ AIPN Bi, 019/89, Czyny przestępcze dokonane przez nieznaną sprawców; AIPN Bi, 019/146, Nielegalne organizacje i bandy z pow. Giżycko, Pisz, Węgorzewo; AIPN Bi, 019/147, Ewidencja ujawnionych; AIPN Bi, 019/148, Skorowidz elementu byłego podziemia; AIPN Bi, 019/153, Napady i operacje z 1948 r. z Wysokiego Mazowieckiego.

„charakterystyk” i wewnętrzne procedury dotyczące funkcjonowania Wydziału „C” KW MO/WUSW w Białymstoku, w tym m.in. wytyczne do sporządzania monografii oddziałów niepodległościowych, korespondencja z Biurem „C” MSW w Warszawie oraz spisy sporządzonych „faktologii”⁴⁶.

Trudno jest jednoznacznie ocenić wartość badawczą opisywanego materiału. Ze względu na fakt, że ta kategoria akt ma charakter wtórny, muszą być one poddane szczególnej krytyce historycznej. Z drugiej strony trzeba jednak pamiętać, że ze względu na wybrakowanie i zniszczenie wielu dokumentów operacyjnych wykorzystanych do sporządzenia „faktologii”, niektóre z tych opracowań są obecnie jedynym materiałem źródłowym do opisu niektórych wydarzeń.

„Charakterystyki” organizacji niepodległościowych zaliczane są do opracowań resortowych przeznaczonych pierwotnie jedynie do użytku wewnętrznego. W odniesieniu do działań ze strony UB należy pamiętać, że „faktologie” miały na celu przede wszystkim pokazanie zasług resortu bezpieczeństwa w budowie PRL. Choć w opracowaniach można znaleźć omówienia metod operacyjnych, wykorzystania agentury i zasobów ludzkich użytych do rozpracowania organizacji, zwykle są to opisy akcji zakończonych powodzeniem. Trudności czy porażki w rozpracowaniu oddziałów niepodległościowych są podawane często w sposób ogólny, bez konkretnych przykładów. Nie można więc zapominać o tendencyjności autorów „charakterystyk”.

W opisach organizacji opozycyjnych pojawiają się także liczne przekłamania i nieścisłości. Dotyczą one nie tylko prawdziwych celów działalności podziemia niepodległościowego, lecz także jego struktur, składu osobowego, liczebności i akcji przez nie podejmowanych⁴⁷. Porównując wiadomości znajdujące się w materiałach operacyjnych organów bezpieczeństwa państwa, sprawozdaniach czy aktach sądowych z „charakterystykami”, widać, że część materiału została pominięta. Jednak syntetycznie ujęte opisy aktywności oddziałów partyzanckich i przeciwdziałań podjętych przez struktury UB dają możliwość ogólnego spojrzenia na całość dokumentacji dotyczącej danego zagadnienia.

Osobną sprawą, na którą należy zwrócić uwagę przy korzystaniu z „charakterystyk”, jest język używany przez funkcjonariuszy „bezpieki”. W publikacjach resortowych posługiwano się żargonem obejmującym specyficzne nazewnictwo niektórych zjawisk i przejawów działalności opozycyjnej.

Pomimo nieścisłości i tendencyjności autorów przy doborze materiału źródłowego na podstawie „faktologii” można odtworzyć ogólny zarys działalności powojennych organizacji niepodległościowych. Doświadczenia badawcze wskazują także na dużą wiarygodność tych dokumentów w zakresie informacji odnoszących się do działań podejmowanych przez aparat bezpieczeństwa. Zachowując więc ostrożność przy wykorzystywaniu informacji zawartych w „charakterystykach”, należy stwierdzić, że mogą one stanowić podstawę źródłową, swoisty punkt wyjścia do zgłębiania problematyki polskiego podziemia niepodległościowego. Trzeba jednak zaznaczyć, że do kompleksowego zbadania tego zagadnienia niezbędne jest wykorzystanie pierwotnych akt resortu oraz dokumentacji wytworzonej przez same organizacje.

⁴⁶ AIPN Bi, 019/149, Wytyczne do opracowań podziemia; AIPN Bi, 019/151, Faktologia; AIPN Bi, 019/158, Spisy nr 1 i 2 opracowań band terrorystyczno-rabunkowych i nielegalnych organizacji Wydziału „C”; AIPN Bi, 019/159, Spis nielegalnych organizacji.

⁴⁷ F. Musiał, *op. cit.*, s. 54–55.

Aneks nr 1. Wykaz „charakterystyk” organizacji młodzieżowych przechowywanych w zasobie archiwalnym Oddziału IPN w Białymstoku

1. Polska Organizacja Podziemna – organizacja dywersyjna działająca w latach 1951–1952 w Białymstoku¹.
2. Zgrupowanie Młodych Partyzantów – organizacja propagandowa działająca od marca do października 1952 r. w Szczuczynie².
3. Zorza – Jutrzenka – organizacja propagandowa istniejąca od stycznia do lutego 1953 r. w Jedwabnem³.
4. Harcerska Grupa Pogromców Komunizmu – organizacja o charakterze harcerskim i dywersyjnym, działająca od października 1949 r. do maja 1950 r. w Suwałkach. Od marca 1950 r. występowała pod nazwą Konspiracyjna Organizacja Młodzieżowa⁴.
5. Wiarus – organizacja o charakterze propagandowym, działająca od lutego 1951 r. w Czarnej Wsi Kościelnej⁵.
6. Białe Orły – organizacja propagandowa i dywersyjna powstała listopadzie 1951 r. po połączeniu się z organizacją Wiarus, działała do grudnia 1953 r. w Białymstoku⁶.
7. Bracia Atomy – organizacja samokształceniowa działająca od końca 1946 r. do połowy 1950 r. w Łomży⁷.
8. Polska Armia Powstańcza/Polskie Narodowe Zjednoczenie Wojskowe – organizacja dywersyjna i propagandowa działająca od wiosny 1947 r. do końca 1950 r. w Łomży⁸.
9. Tajny Związek Młodzieży Polskiej – organizacja propagandowa działająca od kwietnia 1950 r. do lipca 1951 r. w Szczuczynie⁹.
10. Polscy Bojownicy Socjalizmu – organizacja o charakterze propagandowym i dywersyjnym, utworzona jesienią 1948 r., działająca do maja 1950 r. w Siemiatyczach¹⁰.
11. Wolny Orzeł Polski – organizacja propagandowa utworzona w czerwcu 1953 r., działająca do maja 1954 r. w Goniądzu¹¹.

¹ AIPN Bi, 019/29/1–2, Charakterystyka nr 75 terrorystyczno-rabunkowej bandy Hipolita Rożnowskiego, oprac. S. Nikiciuk, Białystok 1982.

² AIPN Bi, 019/49, Charakterystyka nr 5 reakcyjnej nielegalnej organizacji młodzieżowej pn. „Zgrupowanie Młodych Partyzantów”, oprac. E. Narkiewicz, Białystok 1977.

³ AIPN Bi, 019/50, Charakterystyka nr 7 reakcyjnej nielegalnej organizacji młodzieżowej pn. „Zorza – Jutrzenka”, oprac. E. Narkiewicz, Białystok 1977.

⁴ AIPN Bi, 019/51, AIPN Bi, 019/139, Charakterystyka nr 16 nielegalnej organizacji młodzieżowej pn. „Harcerska Grupa Pogromców Komunizmu”, oprac. E. Łuczak, Białystok 1975.

⁵ AIPN Bi, 019/53/1–2, Charakterystyka nr 18 organizacji młodzieżowej pn. „Białe Orły/Wiarus”, oprac. E. Łuczak, Białystok 1976.

⁶ *Ibidem*.

⁷ AIPN Bi, 019/54, Charakterystyka nr 19 reakcyjnych organizacji pn: „Bracia Atomy”, „Polska Armia Powstańcza”, „Polskie Narodowe Zjednoczenie Wojskowe”, oprac. E. Narkiewicz, Białystok 1977.

⁸ *Ibidem*.

⁹ AIPN Bi, 019/55/1–2, Charakterystyka nr 21 reakcyjnej nielegalnej organizacji młodzieżowej pn. „Tajny Związek Młodzieży Polskiej”, oprac. E. Narkiewicz, Białystok 1977.

¹⁰ AIPN Bi, 019/57/1–2, Charakterystyka nr 23 reakcyjnej nielegalnej organizacji młodzieżowej pn. „Polscy Bojownicy Socjalizmu”, oprac. E. Narkiewicz, Białystok 1977.

¹¹ AIPN Bi, 019/58/1–2, Charakterystyka nr 25 reakcyjnej nielegalnej organizacji młodzieżowej pn. „Wolny Orzeł Polski”, oprac. E. Łuczak, Białystok 1977.

12. Wolność i Niezawisłość – organizacja propagandowa działająca od kwietnia do czerwca 1949 r. w Łapach¹².

13. Polska Młodzież Zbrojna – organizacja o charakterze dywersyjnym działająca od kwietnia 1947 r. do maja 1950 r. w Białymstoku¹³.

14. Szeregi Młodzieżowe – organizacja o charakterze wojskowym działająca od lutego 1948 r. do stycznia 1949 r. w Knyszynie¹⁴.

15. Polskie Koło Bezstronnych – organizacja propagandowa działająca od października 1949 r. do czerwca 1950 r. w Elku¹⁵.

16. Puszczyk – organizacja propagandowa działająca od marca do lipca 1949 r. w Hajnówce¹⁶.

17. Biały Sztandar – organizacja propagandowa działająca od połowy 1948 r. do czerwca 1950 r. w Białymstoku. Weszła w skład Chrześcijańsko-Demokratycznego Ruchu Podziemnego¹⁷.

18. Polska Organizacja Walki o Wolność i Niepodległość – organizacja propagandowa działająca od czerwca 1949 r. do czerwca 1950 r., kiedy połączyła się z organizacją Biały Sztandar i utworzyła Chrześcijańsko-Demokratyczny Ruch Podziemny¹⁸.

19. Chrześcijańsko-Demokratyczny Ruch Podziemny – organizacja propagandowa działająca od czerwca do września 1950 r. w Białymstoku¹⁹.

20. Młody Las – organizacja dywersyjna działająca od jesieni 1949 r. do stycznia 1952 r. w pow. białostockim²⁰.

21. Małokalibrowcy-21 – organizacja propagandowa i dywersyjna działająca od października 1952 r. do kwietnia 1953 r. w Białymstoku²¹.

22. Towarzystwo Przyjaciół Literatury – Młode Duchy – organizacja o charakterze samokształceniowym, działająca od października 1950 r. do maja 1951 r. w Drohiczyźnie²².

23. Komitet Wolności Narodu Polskiego – Młode Orły – organizacja propagandowa działająca od lutego 1950 r. do listopada 1952 r. w Siemiatyczach²³.

¹² AIPN Bi, 019/59/1–2, Charakterystyka nr 26 reakcyjnej nielegalnej organizacji młodzieżowej pn. „Wolność i Niezawisłość”, oprac. E. Łuczak, Białystok 1977.

¹³ AIPN Bi, 019/60/1–2, Charakterystyka nr 27 reakcyjnej nielegalnej organizacji młodzieżowej pn. „Polska Młodzież Zbrojna”, oprac. E. Narkiewicz, Białystok 1977.

¹⁴ AIPN Bi, 019/61/1–2, Charakterystyka nr 28 nielegalnej organizacji młodzieżowej pn. „Szeregi Młodzieżowe”, oprac. E. Łuczak, Białystok 1977.

¹⁵ AIPN Bi, 019/62/1–2, Charakterystyka nr 29 reakcyjnej nielegalnej organizacji młodzieżowej o zabarwieniu klerykałnym pn. „Polskie Koło Bezstronnych – PKB”, oprac. E. Łuczak, Białystok 1978.

¹⁶ AIPN Bi, 019/63/1–2, Charakterystyka nr 30 nielegalnej organizacji młodzieżowej pn. „Puszczyk”, oprac. E. Narkiewicz, Białystok 1977.

¹⁷ AIPN Bi, 019/64/1–2, Charakterystyka nr 31 nielegalnej organizacji młodzieżowej pn. „Chrześcijańsko-Demokratyczny Ruch Podziemny” wraz z materiałami pomocniczymi, oprac. E. Łuczak, Białystok 1977.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ AIPN Bi, 019/65/1–2, Charakterystyka nr 32 nielegalnej organizacji, bandy młodzieżowej, występującej pn. „Młody Las”, oprac. E. Narkiewicz, Białystok 1977.

²¹ AIPN Bi, 019/66/1–2, Charakterystyka nr 33 nielegalnej kontrrewolucyjnej organizacji młodzieżowej pn. „Małokalibrowcy-21”, oprac. E. Łuczak, Białystok 1977.

²² AIPN Bi, 019/67/1–2, Charakterystyka nr 35 nielegalnych organizacji młodzieżowych pn.: „Towarzystwo Przyjaciół Literatury – Młode Duchy”, „Podziemna Organizacja Młodzieżowa – Komitet Wolności Narodu Polskiego”, „Młode Orły”, oprac. E. Narkiewicz, Białystok 1978.

²³ *Ibidem*.

24. Wiara – organizacja propagandowa działająca od lutego do marca 1950 r. w Goniądzu²⁴.

25. Armia Wyzwolenia Polski – organizacja propagandowa działająca od grudnia 1950 r. do lutego 1951 r. w Ełku²⁵.

26. Tajna Organizacja Sokołów Patriotów Polskich – organizacja propagandowa działająca od kwietnia 1950 r. do maja 1951 r. w Bielsku Podlaskim²⁶.

27. Marway – organizacja propagandowa działająca od kwietnia 1949 r. do marca 1950 r. w Białymstoku²⁷.

28. Organizacja do Walki z Komunizmem – organizacja miała cele niepodległościowe, ale nie przejawiała działalności, istniała od kwietnia 1953 r. do kwietnia 1955 r. w Knyszynie, pow. Mońki, i Czarnej Wsi, pow. Grajewo²⁸.

29. Jezus – Młodzieżowa Armia Wolności – organizacja dywersyjna i propagandowa działająca od kwietnia do grudnia 1949 r. w Suwałkach. W grudniu 1949 r. przyjęła nazwę Młodzieżowa Armia Wolności²⁹.

30. Tajna Organizacja Wywiadu – organizacja dywersyjna działająca od maja do października 1952 r. w Gołdapi³⁰.

31. Jerzy Hertman – organizacja powstała we wrześniu 1953 r., istniała do stycznia 1954 r. w Choroszczy. Nie przejawiała działalności niepodległościowej³¹.

32. Młodzi Patriotci Polscy – organizacja propagandowa działająca od stycznia do kwietnia 1954 r. w Łomży³².

33. Konspiracyjna Organizacja Wolność – organizacja propagandowa działająca od kwietnia do lipca 1952 r. w pow. augustowskim³³.

34. Tajna Organizacja Młodzieżowa Wolność i Niepodległość – organizacja dywersyjna działająca od listopada 1949 r. do maja 1950 r. w Suwałkach³⁴.

²⁴ AIPN Bi, 019/68/1–2, Charakterystyka nr 36 nielegalnej organizacji młodzieżowej pn. „Wiara”, oprac. E. Łuczak, Białystok 1978.

²⁵ AIPN Bi, 019/69, AIPN Bi, 019/140, Charakterystyka nr 37 nielegalnej organizacji młodzieżowej pn. „Armia Wyzwolenia Polski”, oprac. E. Łuczak, Białystok 1978.

²⁶ AIPN Bi, 019/70/1–2, Charakterystyka nr 38 nielegalnej organizacji młodzieżowej pn. „Tajna Organizacja Sokołów Patriotów Polskich”, oprac. E. Łuczak, Białystok 1978.

²⁷ AIPN Bi, 019/71/1–2, Charakterystyka nr 39 nielegalnej organizacji młodzieżowej pn. „Marway”, oprac. E. Łuczak, Białystok 1978.

²⁸ AIPN Bi, 019/72/1–2, Charakterystyka nr 44 nielegalnej organizacji młodzieżowej pn. „Organizacja do Walki z Komunizmem”, oprac. E. Łuczak, Białystok 1978.

²⁹ AIPN Bi, 019/73, AIPN Bi, 019/141, Charakterystyka nr 44 nielegalnej organizacji młodzieżowej pn. „Jezus – Młodzieżowa Armia Wolności” wraz z materiałami uzupełniającymi, oprac. E. Łuczak, Białystok 1978.

³⁰ AIPN Bi, 019/74, AIPN Bi, 019/142, Charakterystyka nr 45 nielegalnej organizacji młodzieżowej pn. „Tajna Organizacja Wywiadu” wraz z materiałami pomocniczymi, oprac. E. Łuczak, Białystok 1978.

³¹ AIPN Bi, 019/76/1–2, Charakterystyka nr 54 nielegalnej organizacji młodzieżowej pn. „Jerzy Hertman”, oprac. J. Bukowski, Białystok 1979.

³² AIPN Bi, 019/77/1–2, Charakterystyka nr 58 nielegalnej organizacji młodzieżowej pn. „Młodzi Patriotci Polscy”, oprac. O. Rutkowska, Białystok 1979.

³³ AIPN Bi, 019/84, AIPN Bi, 019/144, Charakterystyka nr 65 nielegalnej reakcyjnej organizacji pn. „Konspiracyjna Organizacja Wolność”, oprac. O. Rutkowska, Białystok 1979.

³⁴ AIPN Bi, 019/101, AIPN Bi, 019/145, Charakterystyka nr 89 nielegalnej organizacji „Tajna Organizacja Młodzieżowa WiN” w Suwałkach, oprac. E. Łuczak, Białystok 1984.

Aneks nr 2. Wykaz „charakterystyk” oddziałów Armii Krajowej oraz organizacji niepodległościowych wywodzących się od jej struktur, przechowywanych w zasobie archiwalnym Oddziału IPN w Białymstoku

1. Oddział „Huzara” – działał od stycznia 1945 r. do listopada 1952 r. w pow. Wysokie Mazowieckie¹.
2. Oddział „Bruzdy”–„Ryby” – działał od sierpnia 1949 r. do marca 1957 r. w pow. Łomża i Grajewo².
3. Oddział „Błatego”–„Poręby” – działał od czerwca 1949 r. do kwietnia 1952 r. w pow. Suwałki³.
4. Oddział „Lisa” – działał od kwietnia 1952 r. do października 1954 r. w pow. Augustów i Sokółka⁴.
5. Oddział „Dzięcioła”–„Szczygła” – działał od listopada 1948 r. do stycznia 1950 r. w pow. Białystok⁵.
6. Oddział „Toporka” – działał od kwietnia 1950 r. do sierpnia 1952 r. w pow. Białystok i Sokółka⁶.
7. V Brygada Wileńska Armii Krajowej – Eksterytorialny Okręg Wileński AK⁷.
8. VI Partyzancka Brygada Wileńska – Eksterytorialny Okręg Wileński AK⁸.
9. Oddział „Saszi”–„Siłacza” – działał od połowy 1947 r. do maja 1956 r. w pow.: Białystok, Augustów i Sokółka⁹.
10. Wolność i Niezawisłość Obwód Zambrów – karty czynów na broń, karty na czyny przestępcze oraz kwestionariusze osobowe członków organizacji¹⁰.

¹ AIPN Bi, 019/1/1–3, Charakterystyka nr 1 bandy terrorystyczno-rabunkowej „Huzara”, oprac. E. Bartnicki, H. Smalkowski, Białystok 1978.

² AIPN Bi, 019/4/1–2, Charakterystyka nr 9 bandy terrorystyczno-rabunkowej „Bruzdy”–„Ryby”, oprac. E. Narkiewicz, Białystok 1976.

³ AIPN Bi, 019/5/1, Działalność bandy „Błatego” w latach 1949–1954 oraz jej likwidacja przez organa Bezpieczeństwa Publicznego, oprac. J. Diupero, Warszawa 1981; AIPN Bi, 019/5/2–3, AIPN Bi, 019/135, Charakterystyka nr 10 bandy terrorystyczno-rabunkowej „Błatego”–„Poręby”, oprac. E. Łuczak, Białystok 1976.

⁴ AIPN Bi, 019/6/1–2, AIPN Bi, 019/136, Charakterystyka nr 11 bandy terrorystyczno-rabunkowej „Lisa” wraz z materiałami pomocniczymi, oprac. E. Łuczak, Białystok 1976.

⁵ AIPN Bi, 019/10/1–3, Charakterystyka nr 20 bandy terrorystyczno-rabunkowej „Dzięcioła”–„Szczygła”, oprac. W. Bielski, A. Pańkowski, Białystok 1976.

⁶ AIPN Bi, 019/13/1–3, Charakterystyka nr 43 bandy terrorystyczno-rabunkowej „Toporka”, oprac. J. Kostrzewa, A. Pańkowski, Białystok 1975.

⁷ AIPN Bi, 019/22/1–3, Charakterystyka nr 41 terrorystycznej organizacji zbrojnej pn. „V Brygada Wileńska AK” pod dowództwem „Łupaszi”, oprac. E. Bartnicki, H. Smalkowski, Białystok 1979.

⁸ AIPN Bi, 019/24/1–3, AIPN Bi, 019/25/1–2, Charakterystyka nr 2 terrorystycznej organizacji zbrojnej pn. „VI Partyzancka Brygada Wileńska” wraz z materiałami pomocniczymi, oprac. J. Hałaj, Białystok 1980.

⁹ AIPN Bi, 019/27/1–2, Charakterystyka nr 74 bandy zbrojnej „Saszi”–„Siłacza”, oprac. J. Hałaj, Białystok 1981.

¹⁰ AIPN Bi, 019/36, Karty na czyny przestępcze do Charakterystyki nr 96 WiN Obwód Zambrów; AIPN Bi, 019/38, Karty czynów na broń WiN Obwód Zambrów; AIPN Bi, 019/40, Karty na czyny przestępcze WiN Obwodu Zambrów; AIPN Bi, 019/41, AIPN Bi, 019/42, AIPN Bi, 019/43, Kwestionariusze osobowe członków WiN Obwodu Zambrów; AIPN Bi, 019/157, Materiały do opracowania charakterystyki nielegalnej organizacji WiN Obwodu Zambrów.

11. Wolność i Niezawisłość Obwód Łomża – karty czynów na broń, karty na czyny przestępcze oraz kwestionariusze osobowe członków organizacji¹¹.
12. Armia Krajowa Obywatelska-Wolność i Niezawisłość Obwód Sokółka – kwestionariusze osobowe członków organizacji¹².
13. Armia Krajowa krypt. „8” na pow. Grajewo¹³.
14. Wolność i Niezawisłość Komenda Obwodu, krypt. „8”, pow. Grajewo¹⁴.
15. Armia Krajowa Komenda Obwodu Białystok¹⁵.
16. Wolność i Niezawisłość Komenda Obwodu Białystok¹⁶.
17. Armia Krajowa Obywatelska Komenda Obwodu na pow. Augustów¹⁷.
18. Armia Krajowa Obywatelska Komenda Obwodu Suwałki¹⁸.
19. Armia Krajowa Obwód Zambrów krypt. „29 Jabłoń–Cecylia”¹⁹.
20. Armia Krajowa Obwód Łomża krypt. „5”, „33”, „Siano”²⁰.
21. Wolność i Niezawisłość Obwód Suwałki–Augustów krypt. „Felicja”, „Fiołek”, „Falais”, „Filomena”, „61”, „56”²¹.
22. Armia Krajowa Obywatelska na pow. Bielsk Podlaski²².
23. Wolność i Niezawisłość Obwód Bielsk Podlaski²³.

¹¹ AIPN Bi, 019/37, Karty czynów na broń WiN Obwód Łomża; AIPN Bi, 019/39, Karty na czyny przestępcze WiN Obwód Łomża; AIPN Bi, 019/44, AIPN Bi, 019/45, AIPN Bi, 019/46, Kwestionariusze osobowe WiN Obwód Łomża.

¹² AIPN Bi, 019/47/1–2, Kwestionariusze osobowe na członków AK, AKO-WiN Obwodu Sokółka.

¹³ AIPN Bi, 019/94/1–4, Charakterystyka nr 66 nielegalnej organizacji pn. „Armia Krajowa” w pow. Grajewo, oprac. W. Krasowski, E. Łuczak, Białystok 1980; AIPN Bi, 019/95, Kwestionariusze osobowe do Charakterystyki nr 66.

¹⁴ AIPN Bi, 019/96/1–5, Charakterystyka nr 69 nielegalnej organizacji pn. „Wolność i Niezawisłość Komendy Obwodu”, krypt. „8”, na pow. Grajewo, oprac. W. Krasowski, E. Łuczak, Białystok 1981; AIPN Bi, 019/97, Kwestionariusze osobowe do Charakterystyki nr 69.

¹⁵ AIPN Bi, 019/103/1–3, Charakterystyka nr 68 nielegalnej organizacji pn. „Komenda Obwodu Armii Krajowej” na pow. Białystok, woj. białostockie, oprac. E. Narkiewicz, Białystok 1984; AIPN Bi, 019/104/1–3, AIPN Bi, 019/105/1–2, Charakterystyka nr 68, kwestionariusze osobowe.

¹⁶ AIPN Bi, 019/107/1–2, AIPN Bi, 019/108/1–4, AIPN Bi, 019/109/1–5, AIPN Bi, 019/110, Charakterystyka nr 87, kwestionariusze osobowe, oprac. E. Narkiewicz, Białystok 1984.

¹⁷ AIPN Bi, 019/116/1–3, Charakterystyka nr 92 nielegalnej organizacji pn. „Armia Krajowa Obywatelska Komenda Obwodu” na pow. Augustów, woj. białostockie, oprac. E. Narkiewicz, Białystok 1987.

¹⁸ AIPN Bi, 019/117/1–3, Charakterystyka nr 97 nielegalnej organizacji pn. „Armia Krajowa Obywatelska Komenda Obwodowa Suwałki”, oprac. E. Narkiewicz, Białystok 1988.

¹⁹ AIPN Bi, 019/120/1–3, AIPN Bi, 019/156, Charakterystyka nr 95 nielegalnej organizacji AK Obwodu Zambrowskiego krypt. „29 Jabłoń–Cecylia” pow. łomżyńskiego, oprac. W. Bielski, M. Borowski, Białystok 1988; AIPN Bi, 019/121/1–2, Kwestionariusze pseudonimowe do Charakterystyki nr 95.

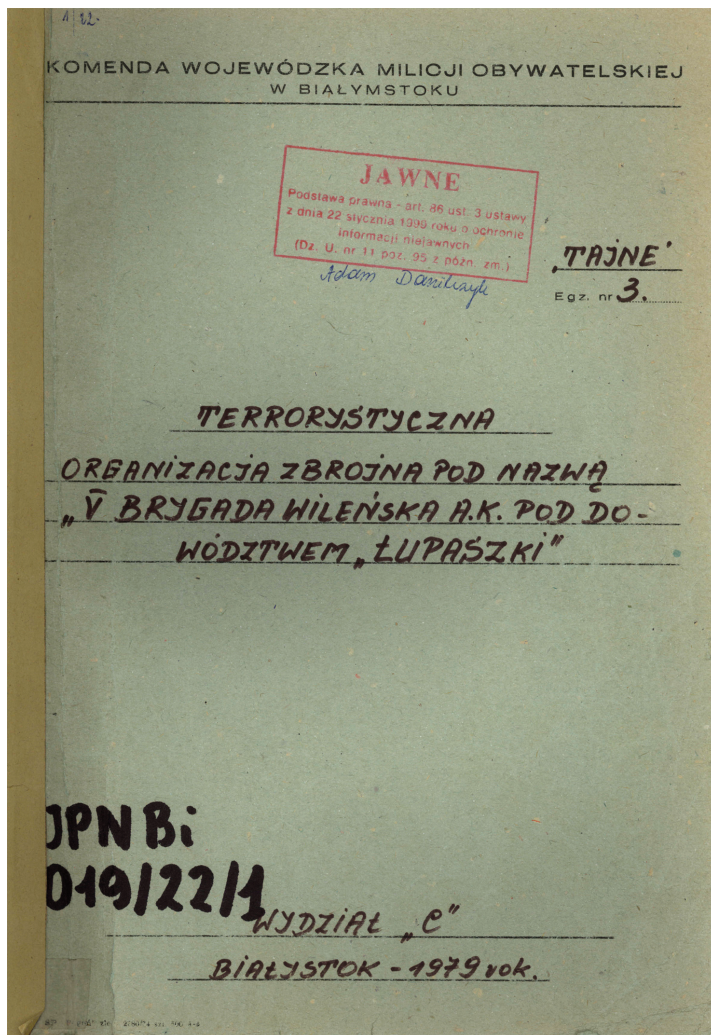
²⁰ AIPN Bi, 019/122/1–4, AIPN Bi, 019/123/1–3, Kwestionariusze osobowe do Charakterystyki nr 93 AK Obwodu Łomża; AIPN Bi, 019/124/1–4, Karty na czyn przestępczy do Charakterystyki nr 93 AK Obwodu Łomża.

²¹ AIPN Bi, 019/125/1–4, Charakterystyka nr 98 nielegalnej organizacji Wolność i Niezawisłość Obwodu Suwalskiego – Augustowskiego, oprac. E. Narkiewicz, Białystok 1989; AIPN Bi, 019/126/1–3, Kwestionariusze osobowe do Charakterystyki nr 92 i 98.

²² AIPN Bi, 019/127/1–2, Charakterystyka nr 77 organizacji Armia Krajowa-Armia Krajowa Obywatelska na pow. Bielsk Podlaski, oprac. W. Krasowski, E. Łuczak, Białystok 1989.

²³ AIPN Bi, 019/128/1–4, Kwestionariusze osobowe członków nielegalnej organizacji AK-AKO, WiN Komenda Obwodu Bielsk Podlaski, oprac. W. Krasowski, E. Łuczak, Białystok 1988–1989.

24. Armia Krajowa Obwód Łomża, krypt. „5”, „Dąb”, „Lew”, „1”, „Buraki-27”, na pow. Wysokie Mazowieckie²⁴.

Okladka Charakterystyki nr 41 dotyczącej V Brygady Wileńskiej AK pod dowództwem Zygmunta Szendzielarza „Łupaszki” (AIPN Bi, 019/22/1)

²⁴ AIPN Bi, 019/129/1-5, AIPN Bi, 019/130/1-4, AIPN Bi, 019/131/1-4, AIPN Bi, 019/132/1-4, AIPN Bi, 019/133/1-4, AIPN Bi, 019/134/1-7, AIPN Bi, 019/154, Charakterystyka nr 91 nielegalnej organizacji pn. „Armia Krajowa”, krypt. „5”, „Dąb”, „Lew”, „1”, „Buraki-27”, działająca na pow. Wysokie Mazowieckie, woj. Białystok, wraz z materiałami pomocniczymi, oprac. A. Iwanowicz, Białystok 1989.

Aneks nr 3. Wykaz „charakterystyk” organizacji podziemnych związanych z ruchem narodowym, przechowywanych w zasobie archiwalnym Oddziału IPN w Białymstoku

1. Oddział „Nocy” – działał od lipca 1947 r. do sierpnia 1951 r. w pow. Łomża, w Wysokiem Mazowieckiem¹.
2. Oddział „Roga”–„Czarnego” – działał od czerwca 1947 r. do kwietnia 1952 r. w pow.: Kolno, Ostrołęka i Pisz².
3. Oddział „Wiarusa” – działał od maja 1947 r. do 1952 r. w pow. Łomża i Białystok³.
4. Oddział „Dzika” – działał od listopada 1949 r. do połowy sierpnia 1950 r. w pow.: Łomża, Kolno, Grajewo, Pisz, Białystok⁴.
5. Oddział „Głuszca” – działał od sierpnia 1950 r. do września 1953 r. w pow. Bielsk Podlaski i Siemiatycze⁵.
6. Oddział „Sosny” – działał od wiosny 1950 r. do sierpnia 1950 r. w pow. Łomża i Białystok⁶.
7. II Brygada Wileńska NZW – działała w pow.: Bielsk Podlaski, Białystok i Wysokie Mazowieckie⁷.
8. Narodowe Zjednoczenie Wojskowe Komenda Powiatu krypt. „Mazur” na pow. Wysokie Mazowieckie – działała w pow. Wysokie Mazowieckie i Łomża⁸.
9. Oddział „Gryfa” – działał od maja 1947 r. do sierpnia 1948 r. w pow. Wysokie Mazowieckie, gm. Tykocin, i pow. Białystok, gm. Barszczewo i Choroszcz⁹.
10. Narodowa Organizacja Wojskowa krypt. „Łukasz” – działała w pow. Łomża¹⁰.

¹ AIPN Bi, 019/2/1–3, Charakterystyka nr 3 bandy terrorystyczno-rabunkowej „Nocy”, oprac. W. Cy-
uńczyk, Białystok 1978.

² AIPN Bi, 019/3/1–3, Charakterystyka nr 9 bandy terrorystyczno-rabunkowej „Roga”–„Czarnego”,
oprac. E. Bartnicki, H. Smalkowski, Białystok 1976.

³ AIPN Bi, 019/7/1–4, Charakterystyka nr 13 bandy terrorystyczno-rabunkowej „Wiarusa”, oprac.
J. Hałaj, Białystok 1976.

⁴ AIPN Bi, 019/19/1–2, Charakterystyka nr 63 bandy terrorystyczno-rabunkowej „Dzika”, oprac.
J. Kostrzewa, A. Pańkowski, Białystok 1975.

⁵ AIPN Bi, 019/20/1–3, Charakterystyka nr 64 bandy terrorystyczno-rabunkowej „Głuszca”, oprac.
E. Bartnicki, H. Smalkowski, Białystok 1976.

⁶ AIPN Bi, 019/21/1–2, Charakterystyka nr 73 bandy terrorystyczno-rabunkowej „Sosny”, oprac.
W. Bielski, A. Pańkowski, Białystok 1976.

⁷ AIPN Bi, 019/30/1–3, Charakterystyka nr 71 zbrojnego oddziału PAS nielegalnej organizacji NZW
Komendy Okręgu krypt. „Chrobry” woj. białostockiego pn. „III Brygada Wileńska NZW”, pod dowództ-
wem Romualda Rajsza ps. „Bury”, oprac. W. Bielski, A. Pańkowski, Białystok 1982; AIPN Bi, 019/31,
Kwestionariusze osobowe do Charakterystyki nr 71.

⁸ AIPN Bi, 019/34/1, AIPN Bi, 019/34/4–6, Charakterystyka nr 67 – Komenda Powiatowa Narodo-
wego Zjednoczenia Wojskowego krypt. „Mazur” na pow. Wysokie Mazowieckie, oprac. E. Bartnicki,
A. Iwanowicz, Białystok 1982; AIPN Bi, 019/35, Czyny przestępcze NZW krypt. „Mazur”, oprac.
E. Bartnicki, H. Smalkowski, Białystok 1980–1982.

⁹ AIPN Bi, 019/34/2–3, Charakterystyka nr 67 bandy rabunkowej ps. „Gryf” Komendy Powiatowej
NZW krypt. „Mazur”, oprac. E. Bartnicki, Białystok 1982.

¹⁰ AIPN Bi, 019/75/1–4, Charakterystyka nr 48 – Komenda Powiatowa Narodowej Organizacji Woj-
skowej krypt. „Łukasz” na pow. łomżyński, oprac. W. Bielski, A. Pańkowski, Białystok 1978.

11. Narodowe Siły Zbrojne krypt. „XIII/9” – działały w pow. Łomża¹¹.
12. Narodowe Zjednoczenie Wojskowe krypt. „Orkan” na pow. Grajewo – działało w pow.: Grajewo, Ełk i Pisz¹².
13. Narodowe Siły Zbrojne krypt. „XIII/10” na pow. Grajewo – działały w pow. Grajewo¹³.
14. Narodowe Siły Zbrojne krypt. „XIII/7” na pow. Białystok – działały w pow. Białystok, gm. Suraż, Zawyki, Juchnowiec, Choroszcz, Barszczewo, Dobrzyniewo, Obrubniki, Krypno¹⁴.
15. Narodowe Zjednoczenie Wojskowe krypt. „Bałtyk” na pow. Białystok – działało w pow. Białystok, gm.: Suraż, Zawyki, Juchnowiec, Choroszcz, Trzcianne, Barszczewo, Dobrzyniewo, Krypno, Obrubniki¹⁵.
16. Narodowe Zjednoczenie Wojskowe krypt. „Zaporoże–Łaba–Podhale” na pow. Łomża – działało w pow.: Łomża, Ostrów Mazowiecka i Ostrołęka¹⁶ – kwestionariusze osobowe członków organizacji.
17. Narodowa Organizacja Wojskowa krypt. „Tomasz” na pow. Wysokie Mazowieckie – działała w pow. Wysokie Mazowieckie i Łomża¹⁷.
18. Narodowe Siły Zbrojne Komenda Okręgu krypt. „XIII” – działały w pow.: Bielsk Podlaski, Wołkowysk, Grodno, Suwałki, Augustów, Sokółka, Białystok, Wysokie Mazowieckie, Łomża, Grajewo¹⁸.
19. Narodowa Organizacja Wojskowa Komenda Okręgu krypt. „Cyryl” – działała w pow.: Bielsk Podlaski, Wołkowysk, Grodno, Sokółka, Białystok, Wysokie Mazowieckie, Łomża¹⁹.

¹¹ AIPN Bi, 019/79/1–3, Charakterystyka nr 12 nielegalnej reakcyjnej organizacji Narodowe Siły Zbrojne krypt. „XII/9” pow. łomżyńskiego, oprac. W. Bielski, A. Pańkowski, Białystok 1979.

¹² AIPN Bi, 019/80/1–2, AIPN Bi, 019/81/1–4, Charakterystyka nr 40 nielegalnej reakcyjnej organizacji Narodowe Zjednoczenie Wojskowe krypt. „Orkan” na pow. Grajewo, oprac. W. Krasowski, E. Łuczak, Białystok 1979.

¹³ AIPN Bi, 019/82, AIPN Bi, 019/83/1–3, Charakterystyka nr 53 nielegalnej reakcyjnej organizacji Narodowe Siły Zbrojne krypt. „XIII/10” na pow. grajewski, oprac. W. Krasowski, E. Łuczak, Białystok 1979.

¹⁴ AIPN Bi, 019/85/1–2, AIPN Bi, 019/86, Charakterystyka nr 55 nielegalnej reakcyjnej organizacji Narodowe Siły Zbrojne krypt. „XIII/7” na pow. Białystok, oprac. W. Cyuńczyk, E. Narkiewicz, Białystok 1979.

¹⁵ AIPN Bi, 019/87/1–4, AIPN Bi, 019/88, Charakterystyka nielegalnej reakcyjnej organizacji pn. „Narodowe Zjednoczenie Wojskowe” krypt. „Bałtyk” na pow. Białystok wraz z materiałami pomocniczymi, oprac. W. Cyuńczyk, E. Narkiewicz, Białystok 1979.

¹⁶ AIPN Bi, 019/90/1–3, AIPN Bi, 019/91/1–4, AIPN Bi, 019/92/1–6, AIPN Bi, 019/152, Charakterystyka nr 50 nielegalnej reakcyjnej organizacji Narodowe Zjednoczenie Wojskowe krypt. „Zaporoże–Łaba–Podhale” na pow. Łomża, oprac. W. Bielski, A. Pańkowski, Białystok 1980.

¹⁷ AIPN Bi, 019/98/1–3, Charakterystyka nr 85 – Narodowa Organizacja Wojskowa krypt. „Tomasz”, oprac. E. Bartnicki, A. Iwanowicz, Białystok 1983.

¹⁸ AIPN Bi, 019/99/1–2, Charakterystyka nr 81 – Komenda Okręgu Narodowych Sił Zbrojnych krypt. „XIII”, oprac. W. Bielski, A. Pańkowski, Białystok 1983; AIPN Bi, 019/100, Kwestionariusze osobowe do Charakterystyki nr 81.

¹⁹ AIPN Bi, 019/102/1–3, Charakterystyka nr 80 – Komenda Okręgu Narodowej Organizacji Wojskowej krypt. „Cyryl”, oprac. W. Bielski, A. Pańkowski, Białystok 1984.

20. Narodowe Siły Zbrojne krypt. „XIII/8” na pow. Wysokie Mazowieckie – działały w pow. Wysokie Mazowieckie i Ostrów Mazowiecka²⁰.

21. Narodowe Zjednoczenie Wojskowe Komenda Okręgu krypt. „Chrobry”, „XV” – działało w pow.: Bielsk Podlaski, Białystok, Grajewo, Łomża, Sokółka, Wysokie Mazowieckie, Ostrów Mazowiecka, Ostrołęka²¹.

22. Narodowe Siły Zbrojne Komenda Powiatu krypt. „XIII/6” na pow. Sokółka – działały w pow. Sokółka²². Narodowe Zjednoczenie Wojskowe Komenda Powiatu krypt. „Sokół” – działało w pow. Sokółka²³.

23. Narodowe Siły Zbrojne Komenda Powiatu krypt. „XIII/1”, „X/1”, „Żubr” na pow. Bielsk Podlaski²⁴.

24. Narodowe Zjednoczenie Wojskowe Komenda Powiatu krypt. „Burza” na pow. Bielsk Podlaski²⁵.

²⁰ AIPN Bi, 019/106/1–3, Charakterystyka nr 82 Komendy Powiatowej NSZ krypt. „XIII/8” na pow. Wysokie Mazowieckie, oprac. E. Bartnicki, A. Iwanowicz, Białystok 1984.

²¹ AIPN Bi, 019/111/1–3, Charakterystyka nr 82 Komendy Okręgu NZW krypt. „Chrobry”, „XV”, oprac. W. Bielski, M. Borowski, Białystok 1985.

²² AIPN Bi, 019/112/1–2, Charakterystyka nr 61 nielegalnej organizacji Narodowe Siły Zbrojne Komenda Powiatu krypt. „XIII/6” na pow. sokółski, oprac. J. Bukowski, Białystok 1980; AIPN Bi, 019/113/1–2, Charakterystyka nr 61 – kwestionariusze osobowe i karty na czyny przestępcze.

²³ AIPN Bi, 019/114/1–4, Charakterystyka nr 62 – kwestionariusze osobowe i karty na czyny przestępcze, oprac. J. Bukowski, Białystok 1979–1981.

²⁴ AIPN Bi, 019/115/1–3, Charakterystyka nr 56 nielegalnej organizacji pn. „Narodowe Siły Zbrojne” krypt. „XIII/1”, „X/1” „Żubr” w pow. Bielsk Podlaski, oprac. W. Krasowski, Białystok 1987.

²⁵ AIPN Bi, 019/118/1–4, Charakterystyka nr 57 nielegalnej organizacji pn. „Narodowe Zjednoczenie Wojskowe” krypt. „Burza” na pow. Bielsk Podlaski, woj. białostockie, oprac. W. Krasowski, Białystok 1988; AIPN Bi, 019/119, Kwestionariusze osobowe do Charakterystyki nr 57.

Aneks nr 4. Wykaz „charakterystyk” oddziałów i ugrupowań, które nie wykazywały związku z żadną z wymienionych w aneksach 1–3 kategorii organizacji, ale ich działalność miała charakter niepodległościowy, przechowywanych w zasobie archiwalnym Oddziału IPN w Białymstoku

1. Polska Armia Wyzwoleńcza – organizacja o charakterze zbrojnym działała od lipca 1949 r. do sierpnia 1954 r. w pow. Grajewo i mieście Ełk¹.
2. Oddział ps. „Michałko” – działał od kwietnia 1947 r. do 1950 r. w pow. białostockim i sokólskim².
3. Organizacja „Pod Lwem” – charakter propagandowy, działała od czerwca 1948 r. do września 1949 r. w pow. ełckim³.
4. Narodowy Związek Patriotów Polskich – działał od lutego 1954 r. do września 1955 r. w pow. sokólskim⁴.
5. Organizacja „Walka z Komunizmem” – działała od maja do października 1952 r. w gm.: Woszczele, Orla, Jucha i Klusy, pow. Ełk⁵.
6. Oddział „Or-Ota” – działał od początku 1946 r. do czerwca 1946 r. w pow.: Szczuczyn, Ełk i Augustów⁶.
7. Oddział „Jaskółki” – działał od jesieni 1947 r. do czerwca 1950 r. w pow. Bielsk Podlaski⁷.
8. Oddział „Pioruna” – działał od kwietnia 1945 r. do sierpnia 1952 r. w pow. augustowskim⁸.
9. Demokratyczny Związek Walki o Niepodległość – działał od września 1951 r. do lutego 1952 r. w pow.: Augustów, Ełk, Grajewo, Olsztyn i Pisz⁹.

¹ AIPN Bi, 019/56/1–2, Charakterystyka nr 22 reakcyjnej nielegalnej organizacji „Polska Armia Wyzwoleńcza”, oprac. E. Łuczak, Białystok 1977.

² AIPN Bi, 019/28/1–2, Charakterystyka nr 76 terrorystyczno-rabunkowej bandy ps. „Michałko”, oprac. J. Hałaj, Białystok 1981.

³ AIPN Bi, 019/78, AIPN Bi, 019/143, Charakterystyka nr 60 reakcyjnej nielegalnej organizacji pn. „Pod Lwem”, oprac. O. Rutkowska, Białystok 1979.

⁴ AIPN Bi, 019/93/1–3, Charakterystyka nr 72 reakcyjnej organizacji pn. „Narodowy Związek Patriotów Polskich”, oprac. J. Hałaj, Białystok 1980.

⁵ AIPN Bi, 019/48/1–2, Charakterystyka nr 4 reakcyjnej nielegalnej organizacji pn. „Walka z Komunizmem”, oprac. E. Łuczak, Białystok 1977.

⁶ AIPN Bi, 019/15/1–2, Charakterystyka nr 49 bandy terrorystyczno-rabunkowej pod dowództwem „Or-Ota”, oprac. W. Krasowski, E. Łuczak, Białystok 1979.

⁷ AIPN Bi, 019/11/1–3, Charakterystyka nr 24 bandy terrorystyczno-rabunkowej pn. „Jaskółki”, oprac. E. Bartnicki, H. Smalkowski, Białystok 1975.

⁸ AIPN Bi, 019/8, AIPN Bi, 019/137, Charakterystyka nr 14 bandy terrorystyczno-rabunkowej pn. „Pioruna”–„Gabrysia”–„Lota”, oprac. E. Narkiewicz, Białystok 1976.

⁹ AIPN Bi, 019/52/1–2, Charakterystyka nr 17 reakcyjnej organizacji pn. „DZWON”, oprac. L. Borsuk, G. Siereda, Białystok 1976.

Aneks nr 5. Wykaz „charakterystyk” odnoszących się do grup, które nie przejawiały żadnej działalności opozycyjnej ani dążeń niepodległościowych, przechowywanych w zasobie archiwalnym Oddziału IPN w Białymstoku

1. Grupa Adama Jawdzemsa – działała od sierpnia 1951 r. do listopada 1951 r. w pow. augustowskim i oleckim¹.
2. Grupa Zenona Sokoła – działała od marca 1950 r. do końca czerwca 1950 r. w gm.: Barszczewo i Choroszcz, pow. Białystok².
3. Grupa Stanisława Korytkowskiego – działała od listopada 1952 r. do lutego 1953 r. w gm. Przytupy, pow. Łomża³.
4. Grupa Adama Bobrowskiego – działała od marca 1947 r. do lutego 1948 r. we wsiach: Bacieczki, Zawady, Gajowniki, Ruszczany, Czaplino i Barszczewo, pow. Białystok⁴.
5. Grupa Eugeniusza Moczulskiego ps. „Majgien” – działała od czerwca do października 1946 r. w gm. Ciechanowiec, Grodzisk i Brańsk, pow. Bielsk Podlaski⁵.
6. Grupa „Tyszki”–„Łubaka” – działała od sierpnia 1949 r. do kwietnia 1955 r. w pow. Wysokie Mazowieckie i Zambrów⁶.
7. Grupa „Cygana” – działała od kwietnia 1955 r. do 1956 r. w pow. Wysokie Mazowieckie oraz gm. Płonka, pow. Łapy, i pow. Zambrów⁷.
8. Grupa rabunkowa Bojara, Parzonki – działała od czerwca 1949 r. do czerwca 1950 r. w pow. Bielsk Podlaski, w gm. Drohiczyn i Śledzianów⁸.

¹ AIPN Bi, 019/14, AIPN Bi, 019/138, Charakterystyka nr 46 nielegalnej organizacji terrorystyczno-rabunkowej Jawdzemsa, Sawickiego i innych, oprac. E. Narkiewicz, Białystok 1978.

² AIPN Bi, 019/16/1–2, Charakterystyka nr 51 bandy terrorystyczno-rabunkowej pod dowództwem Zenona Sokoła, oprac. W. Cyuńczyk, E. Narkiewicz, Białystok 1979.

³ AIPN Bi, 019/17/1–2, Charakterystyka nr 52 bandy terrorystyczno-rabunkowej pod dowództwem Stanisława Korytkowskiego, oprac. J. Bukowski, Białystok 1979.

⁴ AIPN Bi, 019/18/1–2, Charakterystyka nr 59 bandy terrorystyczno-rabunkowej pod dowództwem Adama Bobrowskiego, oprac. O. Rutkowska, Białystok 1979.

⁵ AIPN Bi, 019/26/1–4, Charakterystyka nr 70 bandy rabunkowej Eugeniusza Moczulskiego ps. „Majgien” i innych, oprac. E. Bartnicki, H. Smalkowski, Białystok 1980.

⁶ AIPN Bi, 019/32/1–2, Charakterystyka nr 79 terrorystyczno-rabunkowej bandy „Tyszki”–„Łubaka”, oprac. J. Hałaj, Białystok 1982.

⁷ AIPN Bi, 019/33/1–2, Charakterystyka nr 83 terrorystyczno-rabunkowej bandy „Cygana”, oprac. J. Hałaj, Białystok 1982. Jan Zalewski ps. „Cygan” w latach 1946–1948 był żołnierzem NZW w oddziale „Stalowego” za co został skazany przez WSR w Białymstoku na karę 12 lat pozbawienia wolności. W 1954 r. został warunkowo zwolniony z więzienia. W 1955 r. powrócił do rodzinnej miejscowości. Z dostępnych dokumentów nie wynika, aby podjęta od 1955 r. działalność miała charakter dążeń niepodległościowych.

⁸ AIPN Bi, 019/12/1–2, Charakterystyka nr 34 bandyckiej grupy rabunkowej Bojara, Parzonki, Tarnogrodzkiego i innych, oprac. E. Narkiewicz, Białystok 1978.

KOMENDA WOJEWÓDZKA MO W BIAŁYMSTOKU WYDZIAŁ "C".

T A J N E

TERRORYSTYCZNA ORGANIZACJA ZEROJNA POD NAZWĄ
" V BRYGADA WILEŃSKA AK POD DOWÓDCTWEM "ŁUPASZKI"

Opracowali:

Kpt. rez. H. SMAŁKOWSKI

Kpt. rez. E. BARTNICKI

Białystok - 1979 r.

Strona tytułowa Charakterystyki nr 41 dotyczącej V Brygady Wileńskiej AK pod dowództwem Zygmunta Szendzielarza „Łupaszki” (AIPN Bi, 019/22/1)

AKTOZNAWSTWO

Białystok, dnia "10" ⁰⁴ .04.1979r.

T a j n e

Bgz.nr. 3.

C H A R A K T E R Y S T Y K A NR.41

terrorystycznej organizacji zbrojnej pod nazwą "V Brygada Wileńska AK" pod dowództwem "Łupaszk" - "Wiktora".

I. NAZWA, ZABARWIENIE POLITYCZNE I POWIĄZANIA ORGANIZACYJNE:

1. Terrorystyczna organizacja zbrojna pod nazwą "V Brygada Wileńska AK" o podłożu ideologii sanacyjnej zorganizowana została na terenie pow. Bielsk Podlaski woj. białostockie przez rotmistrza Szendzielarza Zygmunta ps. "Łupaszk". Nazwę swą przyjął od jednej z brygad Armii Krajowej działających w okresie okupacji hitlerowskiej na terenie Wileńszczyzny, której dowódcą był "Łupaszk". Nazwą tą formalnie posługiwała się do rozwiązania jej przez "Łupaszkę" w dniu 7.IX.1945r. Natomiast później nieformalnie nazwą tą posługiwał się kilkudziesięcioosobowy oddział terrorystyczny zorganizowany z członków rozwiązanej brygady i dowodzony przez ppor. Minkiewicz Lucjana ps. "Wiktor" oraz jego zastępcę ppor. Łukasik Władysław ps. "Młot II" do końca lutego 1946r. tj. do chwili formalnego nadania przez "Łupaszkę" nazwy "VI Brygada Wileńska".

"V Brygada Wileńska AK" w okresie swej działalności na Białostocczyźnie do września 1945r. była podporządkowana pod Komendę Okręgu AK w Białymstoku i współdziałała z Komendą Obwodu AK pow. Bielsk Podlaski. Natomiast od września 1945r. oddział dowodzony przez "Wiktora" i "Młota" współdziałał z Komendą Obwodu WiN / Wolność i niezawisłość/w Bielsku Podlaskim, a od stycznia 1946r. miała również powiązanie organizacyjne z "Łupaszką", który od dnia 10.IX.1945r. przeby-

Pierwsza strona Charakterystyki nr 41 dotyczącej V Brygady Wileńskiej AK pod dowództwem Zygmunta Szendzielarza „Łupaszk” (AIPN Bi, 019/22/1)